

Центральноукраїнський національний технічний університет
(повне найменування закладу вищої освіти)

Економічний факультет
(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

Кафедра «Економіка, менеджмент та комерційна діяльність»
(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущена до захисту»
Зав. кафедри ЕМКД
канд. екон. наук., доцент

_____ Тетяна РЯБОВОЛИК

«20» грудня 2024 р.
(протокол засідання кафедри ЕМ та КД
№7 від «20» грудня 2024 р.)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на другому (магістерському) рівні вищої освіти
на тему:

**«Удосконалення механізмів державної підтримки розвитку
малого підприємництва на регіональному рівні»**

Виконав: здобувач вищої освіти
на другому (магістерському) рівні
ОПП «Публічне управління та адміністрування»
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
група ПА-23М

_____ Олександр Олександрович Лізунков

«20» грудня 2024 р.

Керівник докт. юрид. наук., професор
_____ Костянтин Сергійович Фомічов

«20» грудня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	7
1.1. Роль та функції малого підприємництва в господарській системі держави	7
1.2. Класифікація механізмів та інструментів державної підтримки розвитку малого підприємництва	16
1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку малого підприємництва	25
Розділ 2. СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СИСТЕМИ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	35
2.1. Оцінка ключових тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні	35
2.2. Оцінка ключових тенденцій розвитку малого підприємництва в Кіровоградській області	52
2.3. Особливості регіональної підтримки малого підприємництва в Кіровоградській області	54
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	56
3.1. Реформування регуляторної політики в контексті сприяння розвитку малого підприємництва	56
3.2. Шляхи модернізації фінансово-кредитних механізмів підтримки малого підприємництва в контексті євроінтеграційних процесів	62
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні, пов'язаний з об'єктивно негативними ознаками та тенденціями, які стосуються як глобальних соціально-економічних ризиків, так і кризового стану економіки від пандемії COVID-19 та наслідків вторгнення російської федерації, а також внутрішні проблеми соціально-політичного та фінансово-економічного розвитку. Роль держави у підтримці та стимулюванні розвитку малого підприємництва за таких умов потребує змін, переосмислення ролі державних органів та запровадження нових ефективних механізмів та інструментів державного регулювання. Політика держави у цій сфері традиційно має низький рівень ефективності здебільшого через розвиток у ній таких явищ, як корупція, не ринкові методи конкуренції та зниження купівельної спроможності населення. Крім того, необхідно оновити існуючу систему механізмів та інструментів державного регулювання розвитку підприємницького сектору. Тобто провести державне регулювання, яке полягало б у більш інтенсивному використанні державою стимулюючих засобів, розробці державних програм розвитку малого підприємництва, поєднанні національних та регіональних інструментів розвитку.

В цілому це стосується особливої необхідності удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності та розвитку малого підприємництва на сучасному етапі з розширенням таких форм організації в бізнес-середовищі з вигодою територіальних громад, як бізнес-інкубатори та пріоритетні зони забудови. Останнє, звісно, тісно пов'язане не лише з удосконаленням існуючих механізмів розвитку підприємництва, а й з розробкою передових теоретико-методологічних питань.

Ступінь наукової розробленості проблем державного регулювання розвитку малого підприємництва традиційно і тривалий час вважається однією з найактуальніших тем дослідження. Так, у працях таких учених і дослідників, як Азмук Н.А., Безугла Л.С., Березянка Т.В., Білорус О.Г.,

Біла І.С., Бойко В.В., Гамза В.А., Гобір І.Б., Крупа В.Р., Лебьодкін К.С., Мельник М.І., Матусова О.М., Міца В.В., Орлова В.О., Подплетній В.В., Олійник Н.І. та ін. В їхніх працях порушуються проблеми теоретичних основ та механізмів державного регулювання суб'єктів малого підприємництва.

Умови, проблеми та перспективи правового забезпечення організації державної політики розвитку малого підприємництва в Україні загалом та на регіональному рівні зокрема розкрито в працях таких науковців, як Т.М. Болгар, Н.О. Бірченко, О.М. Гіржева, Кучеренко А., Лозовський О.М., Луцяк В.В., Маматова Л.Ш., Мусятовська Л.Й., Рясняська А.М., Симків Л.Є., Сипайло Л.Г., Табінський В.А., Тимченко О., Толстова А.В., Хомко Л.В. тощо.

Метою написання кваліфікаційної роботи виступає дослідження рівня державної підтримки розвитку малого підприємництва в Кіровоградській області. Відповідно до мети дослідження поставлено наступні завдання:

- розкрити місце малого підприємництва в рамках економічної системи держави та його функціональне навантаження;
- визначення основних підходів до класифікації механізмів та інструментів державної підтримки розвитку малого підприємництва;
- аналіз світового досвіду державного регулювання у сфері малого підприємництва;
- обґрунтування основних проблем, недоліків нормативно-правового регулювання у сфері малого підприємництва в Україні;
- розробити основні напрями реформування регуляторної політики України щодо підтримки розвитку малого підприємництва;
- розробити шляхи вдосконалення системи фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва в контексті євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є мале підприємництво в Кіровоградській області. Предметом кваліфікаційної роботи – теоретичні, методологічні та

практичні аспекти державного регулювання розвитку малого підприємництва.

Методологічною основою дослідження є поєднання загальнонаукових і спеціальнонаукових методів пізнання. Пропонується спиратися на аналіз, здійснений за допомогою системного підходу, який забезпечує розуміння комплексного та ретельного аналізу розглянутих проблем державного регулювання розвитку малого підприємництва на регіональному рівні. Процес дослідження принципово базується на системно-аналітичних та абстрактно-логічних методах. Крім того використано методи теоретичного узагальнення, а також порівняльно-правовий та структурно-функціональний методи.

Теоретичні та прикладні висновки та рекомендації проведеного дослідження можуть бути з користю використані в дослідницькій роботі, під час поступового визначення сутності та змісту процесів державного регулювання розвитку малого підприємництва на регіональному рівні; науково-практичної роботи з формування методологічних засад реалізації державної політики розвитку малого підприємництва на регіональному рівні; правоохоронної діяльності щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення системи державного регулювання процесів стимулювання та підтримки малого підприємництва на регіональному рівні.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи відбувалася шляхом публікації тези доповіді на тему: «Особливості механізму державної підтримки розвитку малого підприємництва», на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Роль та функції малого підприємництва в господарській системі держави

Економічною основою національного розвитку є потужний комплекс взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, які реалізують свої економічні функції та формують низку матеріальних продуктів, а також фінансових потоків, товарів і послуг, які створюють додану вартість шляхом виробництва та реалізації продукції. Усе це створює необхідний рівень економічних можливостей, а також сприяє вирішенню великої кількості соціальних проблем: зайнятості, заробітної плати, соціального страхування, пенсійного забезпечення тощо. Іншими словами, національний сектор економіки є джерелом економічних і фінансових ресурсів для вирішення його соціальних функцій і забезпечення реалізації соціального та іншого забезпечення.

Він неоднорідний і складається з різних суб'єктів господарювання з різними характеристиками, напрямками виробництва та іншими видами економічної діяльності. Навіть за кількістю економічних відносин, виробництва, капіталу тощо всі суб'єкти господарювання можуть диверсифікуватися на певні категорії та групи. Найбільш прийнятною і логічною є диверсифікація за обсягом бізнесу, розміром капіталу, величиною створеної доданої вартості та масштабом виробництва. Традиційно весь сектор економіки поділяється на великі, середні та малі підприємства.

При цьому великі підприємства часто відіграють роль головних стимуляторів економічних процесів, приносячи найбільше податкових надходжень до державного бюджету, створюючи найбільше робочих місць та формуючи систему соціального захисту працівників через соціальне

забезпечення. Системи страхування, пенсійного страхування та профспілок і спілок працівників, які відіграють роль захисників прав останніх. З іншого боку, коли великі підприємства збанкрутують або переживають економічну кризу, вони створюють величезні ризики для країни, втрачаючи її конкурентні переваги. Порятунком великого бізнесу став державною справою, оскільки неплатоспроможність і банкрутство означали величезне навантаження на соціальну частину державного бюджету через зростання безробіття та інші негативні соціальні явища.

Традиційно середні компанії слугували стабільною ланкою між великими компаніями та державою, практично завжди готові взяти на себе функції великих компаній, але водночас цей сектор становить менший ризик для держави. Водночас на етапі свого розвитку середні підприємства забезпечують вирішення соціально-економічних проблем у розвитку конкретних регіонів, тобто з локальними особливостями.

У свою чергу, малий бізнес, як правило, є формою самозайнятості населення та реалізації економічних прав і свобод громадян країни, тому його розвиток пов'язаний переважно із забезпеченням економічних потреб сім'ї. Показники економічної активності малого бізнесу менші порівняно з іншими сегментами (великим і середнім), але величезна економічна активність відбувається за рахунок малого бізнесу. Кількість економічних процесів, таких як надання послуг нефінансового характеру, виробництво окремих вузьких деталей, матеріалів, вузлів для задоволення потреб великих підприємств. Крім того, саме за рахунок суб'єктів малого підприємництва забезпечується економічне задоволення більшості населення в продуктах харчування, предметах першої необхідності тощо шляхом здійснення, доставки та виконання суб'єктами малого підприємництва посередницьких функцій. Мале підприємництво виконує важливу соціальну функцію, а саме забезпечує самодостатні економічні та соціальні потреби домогосподарств, тому на місцевому рівні в різних регіонах саме мале підприємництво є рушійною силою та єдиною формою економічного розвитку. Діяльність

населення, в свою чергу, стає єдиним джерелом поповнення місцевих бюджетів для виконання зобов'язань перед громадою.

Н. Г. Комих у цьому контексті стверджує, що «корисний ефект малого бізнесу досягається за рахунок значного зниження капіталу, трудомісткості, матеріальної бази та енергоємності. Тобто малі інвестиції, високий товарообіг та менші фінансові ризики, що призводить до швидшої окупності витрат та кращого результату. Насправді дрібносерійне виробництво часто є більш економічним за рахунок ефективного використання внутрішніх факторів [3]. У свою чергу, З.С.Ваналі та І.С.Кузнєцов зазначали, що малі підприємства мають менші капітальні цикли виробництва та потребують порівняно менший стартовий капітал для свого створення. Ці підприємства зазвичай краще використовують свій капітал, обладнання та виробничі площі і не зберігають великих запасів [5].

Диференціація попиту та персоналізація в секторах промислового та особистого споживання сприяють дрібному виробництву. Розвиток виробництва малого підприємництва створив сприятливі умови для оздоровлення економіки, стало повнішим конкурентне середовище, збільшено робочі місця, активізується структурна перебудова, розширюється сфера споживання. Крім того, розвиток малого бізнесу призводить до насиченості ринків товарів і послуг, збільшення експортного потенціалу та кращого використання місцевої сировини. Малі та середні підприємства можна умовно поділити на дві категорії. Перша категорія - це підприємства, прямо чи опосередковано пов'язані з великими підприємствами. Вони підписують контракти з великим бізнесом, зберігаючи юридичну незалежність. Особливостями цього типу підприємства є спеціалізація на виробництві вузького асортименту деталей, що дозволяє великим підприємствам економити ресурси, що в свою чергу допомагає їм швидко адаптуватися, змінювати та розширювати різновиди таврної продукції.

Тому під малим бізнесом не слід розуміти виключно цілеспрямовану підприємницьку діяльність фізичної чи юридичної особи, пов'язану з

підвищеними ризиками на основі використання інноваційних ідей і основною метою якої є отримання максимального прибутку за рахунок виробництва та реалізації товарів, виконання різноманітних видів діяльності, роботи та надання різноманітних послуг, враховуючи економічні, соціальні, екологічні та стратегічні складові господарської діяльності фізичної чи юридичної особи та дотримуючись законодавчих норм, а також відповідно до запропонованих критеріїв, малі підприємства бажають стати великим і середнім. Зв'язок між бізнесом і суспільством споживання став економічною необхідністю.

Мале підприємництво залишається одним із найвпливовіших секторів економіки і, водночас, досвід показує, що воно має силу для вирішення серйозних проблем соціально-економічного та політичного спрямування. В умовах євроінтеграції дух малого підприємництва є найефективнішим інструментом збільшення національного виробництва, виконання робіт і надання базових послуг, вирішення першочергових проблем зайнятості та належного рівня життя, а також соціального розвитку [11].

Велика кількість малих підприємств визначає соціально-економічний потенціал країни. Вони є важливою частиною ринкової економіки, динамічно реагуючи на зміни попиту та створюючи передумови для економічного зростання. Тому історично малий бізнес є одним із факторів пом'якшення наслідків економічних криз та є основою подолання негативних наслідків економічних криз. Малі підприємства є як структурними, так і функціональними елементами економіки і потребують підтримки з боку держави.

Особливу роль у формуванні сектору малого підприємництва має відігравати держава. Однією з причин нерозвиненості малого підприємництва в Україні є зменшення державної підтримки малого підприємництва, оскільки в розвинутих країнах до малого бізнесу приділяють увагу переважно державні органи, приватні установи та громадські організації. Для них створено сприятливі правові умови та

відповідне інституційне середовище. В економічно розвинутих країнах фінансова підтримка малого бізнесу в основному фінансується урядами та державними установами за рахунок бюджетних коштів, а також повноважень держави та важелів національної економічної політики щодо співпраці з малим бізнесом. [14]

Зважаючи на вищезазначене, О. Білорусь робить висновок, що мале підприємництво - це особливий вид підприємництва, який передбачає інноваційну або практичну реалізацію нового господарського процесу або специфічний внесок у вже існуючий економічний процес у рамках підприємницької діяльності громадян фізичних осіб, а також діяльність структур малого підприємництва різних форм власності та організаційно-правових форм з метою отримання прибутку за умови особистої зацікавленості в цьому суб'єкта підприємницької діяльності, і виникає потреба в обслуговуванні певних суспільних потреб [2].

З іншого боку, О. Мацусова з'ясовує місце та роль малого підприємництва для держави через галузеву перспективу. Отже, на думку вченого, мале підприємництво є одним із секторів регіональної економіки, в якому існують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, які розпочинають самостійну, інноваційну, систематичну господарську діяльність, пов'язану з певними ризиками для реалізації економічного та соціального ефекту [10].

Таким чином, завдяки єдності власника та керівника в одній особі особиста мотивація керівників малих підприємств є вищою у підвищенні ефективності підприємства, ніж у великих. Вони набагато чіткіше зосереджуються на тому, якою має бути основна діяльність їхньої компанії - отримання якомога більше прибутку. Вони також більш ефективно заощаджують на адміністративних витратах завдяки управлінню завдяки:

- простоті та гнучкості;
- ефективні зміни у виробництві;
- швидка реакція на зміни ринкової ситуації.

Малі та середні фірми в розвинених країнах підтримуються «великим бізнесом», тобто системою потужних, інтегрованих і диверсифікованих корпоративних підприємств. Наведений вище текст стосується фінансування як джерела надходження в багатьох галузях економіки та багатьох способів малого та середнього підприємництва, що є найважливішим в розвитку та закріпленні напрямків успіху в трансформованій економіці [8].

Взаємозв'язок між великим і малим бізнесом у розвинутих країнах налагоджується через субпідрядну кооперацію або франчайзингові ланцюги, концентрація великих підприємств на ліквідації малого бізнесу не відбувається. Їхні дії скоріше направлені на співпрацю з малим бізнесом, що гарантує динамічний і рівномірний розвиток. Країна має вирішувати масштабні та капіталомісткі проекти малого та середнього бізнесу, набагато менш стабільні, ніж великі підприємства, і потребують різної державної підтримки. Фінансовий стан малих і середніх підприємств дуже вразливий в умовах інфляції, оскільки вони навряд чи можуть перекласти збільшення своїх витрат на своїх покупців настільки, наскільки це можуть великі фірми.

Відповідно до поставленої мети дане дослідження спрямоване на вивчення:

1. Вивчення факторів інноваційного зростання великого, малого та середнього бізнесу та факторного аналізу.
2. Фактори, що сприяють підвищенню рівня та якості життя населення.
3. Характеристика можливостей розширення середнього соціального прошарку та формування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку малого підприємництва.

Для досягнення цих цілей важливо розгадати компоненти інноваційного зростання, викласти шляхи розширення соціального середнього прошарку та створити сприятливі умови для інноваційного розвитку, зокрема малого бізнесу.

Вживання та розвиток малих і середніх підприємств зумовлені комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів. Якщо внутрішню проблему

зазвичай можуть вирішити самі суб'єкти малого бізнесу на місцевому рівні, то багато зовнішніх бар'єрів вимагають дії на регіональному рівні або з боку держави. Але завжди існує взаємозв'язок між зовнішніми та внутрішніми проблемами. Наприклад, зовнішні проблеми, такі як несприятливі податкові системи, можуть не дозволити систематичне фінансове планування для малих чи середніх підприємств. У цьому контексті неналежна поведінка державних органів щодо малих і середніх підприємств може навіть створити кілька додаткових перешкод, у багатьох випадках створюючи порочне коло. Основна складність у вирішенні зовнішніх проблем полягає в тому, що заходи, які вживаються різними державними установами для підтримки малих і середніх підприємств, і програми дій та виконання планів, як правило, стосуються їх координації. Неможливо розподілити відповідальність за реалізацію політики щодо функцій виконавчої влади та бюджетної, податкової, кредитно-фінансової, та тарифна компетенція не об'єднані в одну політику підтримки малого та середнього підприємництва. Тому державі необхідно зосередитися на усунення неузгодженості між різними інституціями, що стосуються малого та середнього підприємництва [1].

Основними та найважливішими відмінностями між великими та малими компаніями є ресурси та ризики, а також рівні ліквідності. Наприклад, фінансові та грошові ринки не є легкодоступними для малих підприємств. Як правило, мале підприємство не отримало б кредит, навіть якщо відсоткові ставки дуже високі, через такий ризикований фінансовий стан фірми та відсутність відкритих кредитних ліній. Тому в таких ситуаціях малий бізнес може розраховувати лише на талант керівника та його особисту історію у кредитних установ та інших суб'єктів для отримання необхідної суми коштів для організації бізнесу. Малий бізнес має інші альтернативи, рівні та ієрархії ризиків, ніж великі компанії. Таким чином, розмір підприємства додатково обмежує інвестиції власника малого бізнесу в

диверсифікацію портфеля. Бізнес - це поєднання найвищого ризику та найнижчого доходу на його початку, особливо у випадку малого бізнесу [6].

Отже, наведене свідчить про те, що мале підприємництво відіграє такі основні ролі соціально-економічного та економічного рушія, як засіб реалізації фізичними особами власних прав в економічній сфері, що діє самостійно господарсько із залученням найманих працівників. Таким чином вирішується проблема працевлаштування.

Генератор додаткової вартості, що виявляється в можливості малого бізнесу створювати нове значення або виробництво певних видів продукції, або посередницькими операціями, або організацією роздрібною торгівлі. Усе це виражається на накопиченню доходу, з якого малого підприємства сплачують податки до місцевого бюджету, збільшуючи тим самим економічну потужність певного територіального середовища.

Потенціал розвитку регіону. Це не стосується безпосередньо економічної функції, а стосується результатів, отриманих від здійснення бізнес-операцій. Зокрема, розбудова бізнес-мереж, бізнес-інфраструктури, а також поява нових економічних суб'єктів (банківських установ, страховиків, бізнес-асоціацій тощо та інших суб'єктів як в економічній, так і в неекономічній сферах). Їхня поява сприяє зростанню рівня економічної активності в регіоні.

Завдяки збільшенню зайнятості населення в тому чи іншому регіоні мале підприємництво виступає плечом держави у соціальному забезпеченні населення, тим самим знижуючи рівень безробіття та підвищуючи рівень використання соціальних та інших фондів. Крім того, малий бізнес традиційно був набагато більш соціально відповідальним, ніж великий.

Не кожен сектор малого бізнесу можна вважати безпечним для навколишнього середовища, але з вторинною обробкою матеріалів і відходами, а також екологічно безпечним виробництвом або в даному випадку сільському господарстві виключно через високі стандарти екологічності, ці продукти малого бізнесу можуть протистояти великим

виробникам. Така орієнтація на розвиток металургії та забезпечення виконання екологічних функцій держави значно підвищує значення малого підприємництва в розвитку територій в умовах підвищених стандартів охорони природи та природокористування.

Таким чином визначено, що малий бізнес має певні переваги, які можна визначити наступним чином:

- економічна та виробнича перевага (виявляється в тому, що такий ринок є гнучким і динамічним, здатним швидко адаптуватися до мінливого середовища);

- інституційна перевага (малий бізнес відкритий і доступний для входу громадян України);

- соціально-економічна перевага (встановлено, що розвиток малого підприємництва створює нові робочі місця та вирішує різноманітні соціальні проблеми);

- соціально-психологічна перевага (безпечні умови для ведення малого бізнесу розвивають трудову мотивацію та інноваційний потенціал підприємств).

До «класичного» малого бізнесу належать, зокрема, фізичні особи суб'єкти підприємницької діяльності і малі підприємства та юридичні особи, які переважно освоїли сферу торгівлі, посередництва, послуг, громадського харчування. Вони є переважною частиною сектора і спрямовані на отримання стабільного доходу для фінансування діяльності своєї сім'ї.

Класичний малий бізнес концентрується на значних факторах розвитку і не ставить перед собою мету впровадження прогресивних технологій. Крім того, все вищезазначене є об'єктом особливості державної економічної політики щодо суб'єктів малого підприємництва, а також особливості розробки державної стратегії розвитку малого підприємництва. Незважаючи на високий рівень самостійності, ініціативи, та незалежність малого бізнесу від держави в його розвиток, але саме «ділове середовище» створює необхідні передумови для його розвитку. Допмагаючи розробити механізми

та інструменти підтримки малого бізнесу, а також стимулюючи економічну активність населення, держава тим самим виконує свою економічну функцію та гарантує її конституційні гарантії законами про права та свободи людини в економічній сфері.

1.2. Класифікація механізмів та інструментів державної підтримки розвитку малого підприємництва

Розвиток мікробізнесу є одним із основних обов'язків державної влади майже в усіх країнах, що розвиваються, і які розвиваються на демократизації економічних процесів та традиційно мають високий рівень соціальної відповідальності. Державна підтримка розглядається як одна з форм реалізації державою тих особливих гарантій, які вона декларує як визначальні чинники суспільно-політичного розвитку. Держава не зобов'язана розвивати малий бізнес, особливо приватний сектор, якщо розглядати відносини в моделі державно-приватного сектору як одну з форм реалізації публічно-політичних відносин. Вона не зобов'язана забезпечити соціальну та економічну безпеку суспільства, нації, народу та місцевих громад для створення належного клімату для життя та високого рівня життя. Підтримка приватного сектору, заохочення його зростання, проведення необхідної державної економічної політики це все методи і шляхи розбудови держави та еволюції державності, наголошуючи на інтересах народу, але не на інтересах окремої фізичної особи.

Усе це свідчить про необхідність виведення державної підтримки розвитку малого підприємництва за межі обов'язкового. Такий обов'язок може бути встановлений лише тоді, коли приватний сектор малого бізнесу, а то й самі домогосподарства виконують зобов'язання, враховуючи вже створені державою умови для реалізації фізичних осіб як одноособових економічних прав. у цьому сенсі державна підтримка малого підприємництва постає перед нами як модель відносин між державою та суб'єктами

господарювання, що базуються на взаємній доброзичливості та реалізуються таким чином, що максимально відповідає їхнім спільним та індивідуальним інтересам. Це має базуватися на балансі цілей і завдань, які ставить суспільство перед державою, зокрема в соціально-економічній сфері, та самою державою перед суб'єктами господарювання та населенням у контексті сплати обов'язкових платежів у вигляді податкових надходжень, які вливаються в утримання державного апарату та реалізацію державної політики в усіх без винятку сферах.

Сама по собі державна підтримка малого підприємництва трактується як усі заходи державної фінансової допомоги на користь суб'єктів господарювання, які створюють прямі або опосередковані вигоди для цих суб'єктів фінансового характеру. Слід зазначити, що надання державної допомоги підприємствам здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів за рахунок зменшення їх доходів (у разі звільнення від оподаткування), або за рахунок коштів державних підприємств та установ [16].

У свою чергу З.С. Варналій під державною підтримкою розуміє державне регулювання цієї сфери економіки, що полягає, по-перше, у цілеспрямованому формуванні державними структурами легальних економічних та організаційних умов обґрунтування та розвитку малого підприємництва, а по-друге, використання інвестиційне стимулювання матеріальних і фінансових ресурсів, залучених у сфері малого підприємництва на пільгових умовах або безоплатно [19].

На думку В., Орлової державна підтримка малого підприємництва - це «надання допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у подоланні звичайних труднощів, які відчуває цей вид підприємницької діяльності, та надання допомоги у вирішенні конкретних проблем, що виникають [6].

Перехід до партнерських відносин між державою та суспільством і малим бізнесом означатиме для держави зняття фінансового тягаря з цієї великої частини домогосподарств, які без зайнятості потребували б більшої

допомоги в самодостатньому обсязі для цих неефективних одиниць, для суспільства це було б створення громадського світу та партнерства в управлінні умовами ринків, а для найдрібніших підприємств і суб'єктів мікропідприємництва - можливість самореалізації нагальних економічних проблем у самодостатньому обсязі.

Одним із критеріїв оцінки державної підтримки підприємств є її вибірковість. Державне втручання, як правило, привілеювало певні сектори та фірми, відрізняючи вибірковий характер останніх. Горизонтальна державна підтримка, навпаки, спрямована на створення найкращих умов розвитку економіки, загальнодоступних для всіх учасників ринку. Горизонтальний напрям є кращим для покращення конкурентного середовища.

Політика державної фінансової підтримки малого підприємництва - це інфраструктурна сукупність функцій, принципів, прийомів і шляхів її застосування, реалізація якої передбачає конкретні, системні та обґрунтовані витрати державних коштів з метою стимулювання та розвитку малого підприємництва. Формування інфраструктурно-адаптивного механізму підтримки суб'єктів малого підприємництва має відповідати сучасним розробкам у ринковій економіці та відповідати ресурсним можливостям та стратегічним цілям, які переслідує держава [5].

Як справедливо зауважує Квасниця О.В. «Державна підтримка малого підприємництва має бути стратегічною, системною, динамічною та планомірною державною діяльністю, яка створює сприятливі умови для безперервного росту та розвитку малого підприємництва шляхом інновацій шляхом постійного вдосконалення характеру, видів і методів державної підтримки» [16].

Та допомога, яку держава надає бізнесу, має бути, як наголошується, не передачею державою певних ресурсів, наданням пільг від нього бізнесу, а вирівнюванням умов для всіх суб'єктів господарювання у реалізації як

бізнесу, зрівнянням таких бізнес-структур з іншими сферами суспільного виробництва.

Отже, на наш погляд, найбільш експедитивна державна підтримка малого бізнесу повинна бути визначена як сукупність державних заходів, спрямованих на створення умов для підприємницької діяльності при податковій, фінансово-кредитній, інноваційній та кадровій політиці.

Державне регулювання підприємництва є забезпеченням реалізації державної конкурентної політики та містить основні принципи, напрями та форми господарського та адміністративно-правового контролю, який здійснює держава у сфері малого та середнього підприємництва та базується на наступних процесах:

1. Розробка правових засад діяльності підприємців та їх діяльності з використанням важелів адміністративного регулювання окремих видів підприємницької діяльності в окремих секторах і сферах, характерних для даної національної економіки;

2. Регулювати інституційні зміни, які рухають економіку та надають перевагу факторам бізнес-середовища;

- 3) Розробка системи заохочення та підтримки підприємницької діяльності;

- 4) Співробітництво з промисловими структурами для виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, постачання товарів та послуг, необхідних для потреб держави та її регіонів [5]. Усе вищевикладене дозволяє сформулювати основне концептуальне бачення державного забезпечення малого підприємництва як розділу державної економічної політики та системи дій щодо реалізації стимулюючої, підтримуючої та активізаційної державної ролі окремих державних органів у здійсненні їх діяльності та функції в рамках державної економічної політики (рис. 1.1).

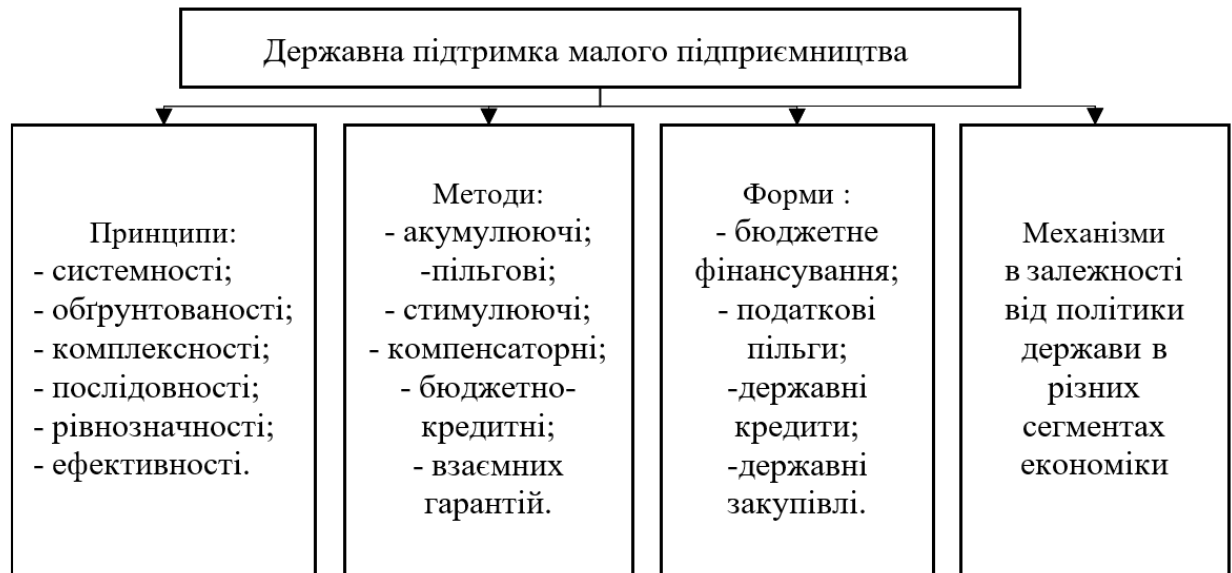

Рисунок 1.1 – Системне бачення державної підтримки малого підприємництва як сегменту державної економічної політики

Джерело: складено автором

У загальному вигляді перерахуємо основні форми державної підтримки малого бізнесу:

- пряме бюджетне фінансування підприємств з державного та місцевих бюджетів;
- податкові льоти;
- державні гарантії по кредитах;
- обов'язкове державне страхування комерційних ризиків;
- льотні тарифи на товари та послуги, які надаються підприємствам державою.
- ще однією формою державної підтримки може бути, реструктуризація шляхом списання накопичених податків і штрафів, які організація може бути не в змозі сплатити.

При цьому немає сумніву, що сила оперативного управління суб'єктом господарювання матиме вплив на підвищення якості послуг і виробництва. Для досягнення вищезазначених цілей різноманітні дослідження та практика показали необхідність застосування деяких економічних заходів для покращення управлінського економічного стану підприємств. Таким чином,

цей уповноважений орган має запровадити гнучкий фінансовий менеджмент, щоб спрямовувати бізнес на підвищення самофінансування. Інфраструктурні організації ринку (банки, лізингові компанії, пайові інвестиційні фонди, кредитні асоціації тощо) та їх законодавство у сфері фінансових послуг, а також форми співробітництва малого та великого бізнесу стають основними напрямками політики державної підтримки для підприємницької діяльності малих підприємств. Збільшення доступності фінансових і матеріально-технічних ресурсів для виробників-підприємців призведе до докорінної трансформації їх функціонування та вирішення деяких завдань у державній програмі підтримки малого підприємництва вирішуватиметься автоматично. Для підвищення ефективності фінансово-економічного механізму державного регулювання розвитку малого підприємництва пропонується розробити державні заходи щодо підтримки інфраструктури ринку фінансових послуг, розширення спектру фінансових інструментів, що використовуються, та посилення конкуренції між учасниками на фінансових ринках. У цьому відношенні найважливішими для малого підприємництва є: банківське та небанківське кредитування малого підприємництва; лізингові операції; венчурне фінансування [19].

Однією з найзручніших форм державної підтримки малого бізнесу є лізинг. Це дуже поширене явище на невеликих підприємствах і таким чином мінімізуються інвестиційні втрати. Що ще важливіше, з проникненням лізингу малий бізнес отримує реальну перспективу реалізувати довгостроковий план розвитку. Важливим елементом державної підтримки малого підприємництва є надання інформаційно-консультаційних послуг, у яких має надаватися допомога з проблем створення та діяльності суб'єктів малого підприємництва [3]. Політика держави щодо малого підприємництва проявляється, перш за все, у створенні правової основи діяльності малих підприємств, а по-друге, у формуванні громадської думки щодо цієї життєво важливої галузі економіки країни.

Перспектив розвитку малого та середнього бізнесу багато:

- збільшення кількості власників бізнесу, що призводить до формування середнього класу - головного гаранта політичної стабільності в демократичному суспільстві;

- збільшення частки економічно активного населення і, як наслідок, зростання доходів громадян і згладжування диспропорцій у добробуті різних соціальних груп;

- нові робочі місця з відносно низькими витратами, особливо в сфері надання послуг;

- персонал, сформований шляхом працевлаштування людей з низькою формальною кваліфікацією, які здобувають свої навички на роботі;

- усунення монополії виробників, сприятливе середовище для торгівлі (вільна конкуренція).

Таким чином, державна підтримка суб'єктів малого та середнього підприємництва та розмножених суб'єктів інфраструктури забезпечення малого та середнього підприємництва містить матеріальне, інформаційне, консультаційне забезпечення щодо інноваційного, науково-виробничого обслуговування суб'єктів малого та середнього підприємництва, які здійснюють експортну діяльність, послуги у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівного та господарського персоналу.

Загалом слід звернути увагу на те, що методи державної підтримки малого бізнесу розподіляються за секторальними ознакам (рис. 1.2.).

Безперечно, найсуттєвішою формою державної підтримки є фінансово-бюджетна.

Отже, за нашим розумінням, державна фінансова підтримка малих підприємств - це сукупність принципів, методів і механізмів прямої фінансової підтримки державними органами та органами місцевого самоврядування малих підприємств та фізичних осіб-підприємців у формі бюджетного фінансування, бюджетного кредиту, та бюджетних гарантій, а

також через державне замовлення чи пайову участь у різних формах фінансової підтримки малого підприємництва.

Рисунок 1.2 – Класифікація методів державної підтримки малого підприємництва

Джерело: складено автором

Метою державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва є фінансова діяльність малих підприємств та фізичних осіб-підприємців щодо фінансування інвестиційних проектів, а в окремих випадках і поточної діяльності, коли залучення інших джерел неможливе або нелогічне.

Об'єкт державної фінансової підтримки: збиткові малі підприємства, що діють на ринку, які потребують фінансових ресурсів, та фізичні особи-підприємці, яким законодавством надано такі права у зв'язку з виконанням загальнодержавних та регіональних програм розвитку малого підприємництва.

У зв'язку з цим одним із етапів формування державної політики щодо малого підприємництва є реалізація регіональних цільових програм підтримки підприємництва.

Необхідно, щоб через ці програми органи виконавчої влади області отримували економічну підтримку структур, які можуть реалізовувати цілі та напрямки розвитку даного регіону.

Фінансування цих програм здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, діючих спеціальних фондів, державних фондів, провідних міжнародних фінансових установ. Оскільки мале підприємництво забезпечує досить значне зниження соціальної напруги, різноманітних соціальних конфліктів і протиріч у суспільстві, то таким чином воно стає засобом забезпечення та гарантування соціальних стандартів життя, що є одним із завдань формування продуктивної, активної та конструктивної соціальної політики.

Партнерство держави і малого бізнесу дозволить зміцнити інститути державної влади, вирішити цілий ряд соціальних проблем у плані зниження рівня безробіття та подолання соціально-економічних проблем населення.

Загалом заходи державної підтримки малого підприємництва поділяються на два види: прямі та непрямі.

Пряма підтримка полягає у прямому застосуванні податкових пільг, виділенні бюджетних коштів для пільгового фінансування їх перспективних інвестиційних проектів, а непряма підтримка здійснюється державою опосередковано, тобто шляхом стимулювання підприємництва в Україні та здійснення своїх економічних прав.

1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку малого підприємництва

Підтримка підприємництва з боку держави визначається соціально-економічними, суспільно-політичними, психічними, національними та іншими умовами, характерними для даної держави.

На комплекс механізмів та їх спрямованість і рівень повноважень державних органів у сфері підтримки підприємництва впливають конкретні історичні події, правова чинність, а також традиції ведення бізнесу в тій чи іншій державі. Звичайно, існують певні загальні методи підтримки малого підприємництва в країнах, які пропагують однакову бізнес-ідеологію.

Але навіть за умов ліберальної демократії різноманітність таких методів, дій і ресурсів настільки різноманітна, що кожна держава розробляє ті, які вважає найкращими на основі свого досвіду регулювання економічних відносин.

Слід зазначити, що більшість заходів державної підтримки малого підприємництва мають певні вимоги та стандарти реалізації, що пов'язано з непорушністю основних принципів функціонування економічної системи держави за певної економічної парадигми.

Найбільш інтенсивне зростання малих підприємств відбувається в Німеччині, Японії, Великій Британії, США, Канаді. За даними Міністерства економіки Німеччини, це становить 90,7% усіх підприємств Німеччини. Вони створюють не менше 57% доданої вартості на світових ринках, оскільки вони також можуть експортувати свої товари. Традиційно ці підприємства залучали більше половини наявної робочої сили в цих країнах і відповідали за приблизно 50% доданої вартості в економіці. У Японії, де є всесвітньо відомі компанії та концерни з наукоємного виробництва автомобілів, устаткування та інноваційних продуктів, майже 40% вартості виробляється малим бізнесом. Коротше кажучи, роботу малого бізнесу в усьому світі можна зафіксувати за допомогою фундаментальних показників ефективності

та основні критерії ефективності або показники тих заходів та інструментів державної підтримки, які застосовують органи влади (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Ключові показники діяльності сектору малого підприємництва та його державної підтримки

Показники	США	Канада	Японія	Німеччина	Франція	Великобританія
Частка малого підприємств а у ВВП країни, %	52	43	5,6	57	49,3	52
Частка зайнятості у малому підприємстві, %	54	47	49,5	60,3	57	55,5
Частка малого підприємств а у загальній кількості підприємств, %	97	98	99	90	97	95
Обсяг фінансової підтримки малого підприємництва, млрд..дол. США						
На ринкову інфраструктуру	0,8	0,5	1,64	1,8	1,5	1,4
Кредитування	21,6	22,8	39	62	9,2	6,3
Фінансові гарантії держави	1,7	3,4	н/д	н/д	4,7	6,3
Держзамовлення та субконтракція	діє загальнодержавна система пошуку державних замовлень на конкурсних засадах та за умови повної відкритості й гласності проведення закупівель					
Інфраструктура послуг для малого підприємництва						
Кредитно-фінансові послуги	ункціонує загальнодержавна мережа центрів підтримки бізнесу, банківських, кредитних та інших компаній та установ					
Центри розвитку малого підприємництва	понад 1000	520	понад 300	375	понад 600	понад 450
Бізнес-інкубатори	330	186	11	182	216	471

Джерело: складено автором на основі [25]

Розуміючи, що малий бізнес є невід’ємним елементом національного економічного зростання та процвітання, розвинуті держави забезпечують сприятливі умови для його динамічного зростання, використовуючи різні інструменти державної підтримки, такі як податкові пільги, юридичні та консалтингові послуги, освітні програми, кредитні програми, що включають пільгові позики та кредитні гарантії. Багато країн створили агентства, які спеціально зосереджуються на допомозі малим підприємствам. Таким чином, конгрес FIR створив адміністрацію малого бізнесу (SBA), яка досі просуває

інтереси малих підприємств на державному рівні. Основними функціями Управління щодо суб'єктів малого підприємництва є:

- технічна та інформаційна допомога;
- сприяння отриманню кредитів шляхом надання кредитних гарантій;
- сприяння отриманню державних замовлень і контрактів з великим бізнесом, а також пряме субсидування та кредитування малого бізнесу з державного бюджету.

Органом влади, який контролює малий бізнес в Японії, є бюро малих підприємств при міністерстві міжнародної торгівлі та промисловості. Організація наглядає за дотриманням антимонопольного законодавства, забезпечує національний захист інтересів малого бізнесу в Японії, обмежує контроль власності та визначає відповідальність замовників, підрядників і субпідрядників щодо неринкових контрактних відносин.

Виключно державним адміністративним органом підтримки малого бізнесу в Китаї є китайський центр координації та підтримки бізнесу, завданням якого є створення необхідних об'єктів для технологічної співпраці між національними та іноземними організаціями на підтримку підприємництва. Таке інформаційне та консультативне обслуговування малого бізнесу шляхом організації ярмарків, виставок у сфері інноваційної продукції, семінарів і конференцій з вивчення проблем малого підприємництва та програм їх реалізації започаткований цим центром [28].

Наглядом за ефективним розвитком малого бізнесу в Європі працює «Акт про малий бізнес для Європи» (2008), прийнятий комісією європейських співтовариств в Брюсселі 25 червня 2008 р. Це, як відомо, є основою політики європейського союзу щодо функціонування малих і середніх підприємств. Головною метою є сприяння розвитку малого підприємництва в Європі шляхом спрощення регуляторного середовища та усунення будь-яких перешкод для розвитку. Загалом це 9 принципів, які мають зробити роботу економіки більш дружньою, включають в себе:

1. Сприятливі умови для успішної роботи підприємців і винагороджуючі підприємливість;
2. Надання сумлінним підприємцям другого шансу в разі банкрутства;
3. Формування державної політики з позиції пріоритетності;
4. Забезпечення сприятливості існуючих умов для доступу суб'єктів малого підприємництва до державних закупівель, а також доступу до державної підтримки;
5. Доступ до джерел фінансування та сприяння створенню правової та бізнес-інфраструктури для своєчасних платежів у господарських операціях;
6. Допомогти підприємствам повною мірою скористатися можливостями єдиного європейського ринку;
7. Підтримка підвищення кваліфікації щодо малого підприємництва та всіх форм інновацій у всьому світі;
8. Підтримувати малий бізнес у перетворенні екологічних проблем на нові бізнес-можливості;
9. Заохочувати та допомагати малим підприємствам шукати зростання на зовнішніх ринках.

Німеччина має досвід запуску 200 програм підтримки малого та середнього бізнесу під загальною назвою Mittelstand, які передбачають щорічне виділення еквівалент \$15,5 млрд на кредитування таких підприємств.

Для інвестицій у розвиток компанії. Якщо компанія існує не більше 3 років на ринку Німеччини, можна отримати кредити державного банку до 500 000 євро. Банк кредитує до 90% необхідної суми інвестицій. Кредитний договір укладається державним банком, і в разі прострочення погашення кредиту державний банк зобов'язується повернути суму кредиту банку-індосанту. У цих умовах багато акціонерних приватних банків знижують умови видачі кредиту юридичним особам малого бізнесу. Позика надається на 15 років, погашення починається через сім років [28].

Одним словом, слід уточнити, що основними напрямками державної підтримки малого та середнього підприємництва в країнах ЄС є створення інфраструктури підтримки та розвитку підприємництва, пільгове прозоре оподаткування, фінансово-кредитна діяльність поряд з великими підприємствами. Це аж ніяк не передбачає створення «теплих» умов для малих і середніх підприємств, а радше вирівнювання можливостей для підприємств, малих, середніх чи великих, в умовах конкуренції, спосіб відшкодування витрат для підприємців від діяльності в зонах ризику.

Тенденція регулювання розвивалася хвилеподібно, спочатку до регулювання підприємницької діяльності, а потім до дерегуляції, тобто зменшення державного контролю за підприємницькою діяльністю, яка була дуже популярною наприкінці 1960-х років і стала модною у 1970-х та 1980-х роках. На сучасному етапі більшість американських вчених стверджують, що відносини між бізнесом і державою дійсно антагоністичні, а партнерство між ними неможливе і шкідливе для суспільства. Однак рішення суб'єктів господарювання здебільшого приймаються самостійно, а спектр їх діяльності зменшується, а отже, пропорційно розширюється сфера впливу держави. Така тенденція посилення участі держави в регулюванні підприємницької діяльності є звичною і, як наголошують аналітики, має висхідну траєкторію [6].

Основними елементами державного регулювання підприємництва в США є:

- комплексна система антимонопольного регулювання, у тому числі регулювання природних монополій, що здійснюється з метою захисту конкуренції та обмеження монополістичних тенденцій;
- прогнозування та стратегічне планування, що є основою для всіх управлінських рішень, передбачених у режимі системи державного регулювання;

- розвиток передових технологій, фундаментальної науки та реалізація інноваційної політики держави, спрямованої на єдність науково-технічної інвестиційної політики;

- заохочення розвитку малих і середніх підприємств шляхом зниження податкових ставок на них, заохочення та фінансування науково-технічного розвитку;

- забезпечення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого підприємництва шляхом гарантій прибутку суб'єктам малого підприємництва.

Податкова політика є одним із найефективніших важелів, який може активізувати розвиток бізнесу в державі. Наприклад, у Великій Британії фірми не потребують державної реєстрації, податок базується на декларації про доходи членів фірми. Навіть якщо фірма була зареєстрована в державних органах, податки сплачуються лише після того, як фірма почала діяльність на ринку та здійснювала діяльність шляхом пошуку клієнтів та отримання доходу. Як правило, малий бізнес обкладається меншими податками як за сумою, так і за кількістю, і введення податків є простішим порівняно з входом у великий бізнес. На додаток до цього, він також використовує прогресивну ставку оподаткування прибутку компаній. Нижчі ставки стягуються з компаній з нижчими доходами, ніж компаній з великим доходом. Держава розвиває малі підприємства та надає їм всебічну підтримку, запроваджуючи пільгові податкові умови. Франція застосовує цю ж техніку досить поширеним способом. Через нього держава підтримує прискорення науково-технічного прогресу та збільшення експорту. Оподаткування новостворених акціонерних товариств протягом перших двох років не сплачують податку. Протягом третього року 25% їхнього прибутку оподатковується. Протягом четвертого року 50%, і протягом п'ятого року 75%, тоді як починаючи з шостого року до оподаткування враховується 100% прибутку. Також передбачено застосування податкового кредиту до тих підприємств, які професійно навчають кадрів.

Більше того, у Британії з'явилася мережа установ, які пропонують консультації, науково-технічну інформацію та рекомендації щодо створення та управління малим бізнесом. До них належать служба малого бізнесу, місцеві бізнес-агентства, центри зайнятості, громадські асоціації та волонтерські групи. У Німеччині реалізується спеціальна програма управління у зв'язку з «Загальною концепцією науково-технічної політики щодо малого підприємництва», спрямована на надання підтримки у сферах наукових досліджень, фінансування ризикової діяльності, вдосконалення умови для трансферу технологій та забезпечення науковими кадрами. Крім того, в Німеччині існує багато інституцій, які допомагають мікро- та середнім компаніям у багатьох проблемах. Від результатів дослідження ринків до допомоги у вирішенні бюрократичних проблем. Консультаційні центри є як державними так і ті, що фінансуються об'єднаннями приватних підприємців. Міністерство економіки Німеччини запустило програму «Єврофітнес», метою якої є підготовка малого бізнесу до роботи в умовах єдиного внутрішнього ринку ЄС. З цією метою за цільовими коштами цієї програми планується провести промислові та структурні дослідження, розширити консультативну та інформаційну підтримку підприємців, активізувати участь малих і середніх компаній у різноманітних європейських ярмарках і виставках.

У США багато малих підприємств звільнені від податку на прибуток. Для них передбачено спеціальне положення щодо спрощення ведення бухгалтерського обліку та звітування про доходи, що сплачуються за прогресивною шкалою. До \$1000 - 15%, \$50 000-\$75 000-25%, \$75 000-\$1 000 000 - 24%, понад \$10 000 000 - 35% [20].

Необхідно серйозно вивчити досвід Японії в управлінні бізнесом. Переважна роль держави полягає в тому, щоб стимулювати, спрямовувати та прискорювати структурні економічні зміни, необхідні для довгострокового зростання. З основних елементів державного контролю за підприємництвом можна виділити: перспективне планування, що має рекомендаційний

характер, та організація народного господарства, яка створює ефективні передумови для розвитку; фінансування програм фундаментальних досліджень і розробок новітніх технологій, які проводяться державними інститутами та науково-дослідними центрами спільно з приватними компаніями; бюджетне субсидування та підтримка малих і середніх промислових підприємств шляхом субсидованого кредитування, допомога у створенні технічних проектів, розробці засобів для підтримки малих і середніх підприємств; збереження конкурентного середовища шляхом стримування монопольної практики та входження на ринок великого бізнесу;

Функції грошово-кредитного контролю полягають у варіаціях облікової ставки, зокрема щодо гнучкої варіації облікової ставки в період економічної кризи [6, с. 55]. Державна підтримка малого бізнесу в Канаді дуже потужна. Більшість малих і середніх підприємств належать до категорій сільського господарства, сфери послуг, оптової та роздрібної торгівлі. На даний момент розробляються спеціальні інформаційно-фінансово-науково-технічні програми на користь малих і середніх підприємств у провінціях, особливо на півночі, за участю державних банків, університетських торгово-промислових палат і бізнес-спілки. Це має бути програма інтенсивного розвитку сімейного жіночого молодіжного бізнесу, інноваційних парків, інформаційних бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів. Уряд країни, а також органи місцевого самоврядування залучають суб'єктів малого та середнього бізнесу до державних проектів Канади. Уряд Канади також приділяє велику увагу аспектам, за якими можна стабілізувати регуляторні системи щодо підприємництва.

Цікаво також поглянути на Угорщину, країну, в якій передумови державної підтримки малих підприємств майже такі ж, як і в нас. Наприклад, малі підприємці Угорщини загалом не мають хороших умов для інвестування в основний капітал - оскільки кредити мають високі відсотки та є короткостроковими. Велика частина прибутку забирається за рахунок податків. Однак Крім того, в Угорщині довгий час панувала традиція

працювати з гтівкою, а малі підприємства робили все, щоб все оберталось навколо готівкового обороту, щоб мінімізувати оподаткування. Серед особливостей змін в політиці держави з підтримки малого та середнього бізнесу є зниження податкового навантаження, спрощення звітності, пільгове кредитування. У Сінгапурі працює близько 140 000 малих суб'єктів господарювання, це становить близько 90% усіх підприємств країни. Зокрема, створено агентство «Spring», яке займається розробкою та реалізацією різноманітних програм підтримки малого бізнесу. У Сінгапурі доступні численні вигідні кредитні програми, включаючи спеціальні позики, страхування кредитного ризику та субсидії. Особливо пільгові умови для отримання кредитів встановлюють для невеликих компаній з кількістю працівників не більше 10 осіб. Уряд Сінгапуру фінансує підготовку та перепідготовку кадрів, зайнятих у малому бізнесі. Є державні навчальні заклади та деякі приватні заклади, які також займаються цим видом діяльності з тією ж метою.

У Бельгії державна підтримка малих компаній здійснюється шляхом кластерної політики. Малі компанії, які беруть участь в інноваційному процесі, можуть отримати зниження податкових зобов'язань до 100%. У Фландрії існує інвестиційний закон, згідно з яким бюджетні кошти для трансферу технологій залучаються через університети та дослідницькі інститути. Важливо відзначити підтримку Міністерства інвестицій у науку Фландрії. І це призводить до такого впливу, як збільшення відсотка працівників у наукоємній сфері до 9% порівняно із середніми 4,4% у Європі [21]. Хорошим прикладом є Південна Корея, де була створена Корейська федерація малого та середнього бізнесу (KFMB). Серед функцій федерації - реалізація фондом взаємодопомоги спеціальної програми сприяння розвитку оптової торгівлі. У 2000 році було прийнято закон про корпорацію малого та середнього бізнесу, який створив додаткові законодавчі заходи для підтримки малого та середнього бізнесу.

Державна підтримка малого та середнього бізнесу у Кореї базується на окремих законодавчих актах. Такими є програми модернізації обладнання малих і середніх підприємств, програми гармонізації дій малих і середніх підприємств у розвитку конкурентоспроможної промислової продукції. Слід також зазначити, що в багатьох випадках законодавство країни вимагає від великих промислових підприємств передавати технічно зношені обладнання для використання в сектор малих і середніх підприємств, але тільки морально зношене обладнання.

Підсумовуючи, можна сказати, що основними напрямками державної підтримки малого підприємництва в цілому є такі: податкові стимули, коли для малих підприємців на початкових періодах функціонування бізнесу надаються різноманітні програми та звільнення від податків; фінансово-кредитні заходи (переважно з урахуванням бюджетного характеру та прямої участі держави у фінансуванні малого підприємництва); створення сприятливих умов для самофінансування розвитку ринкової інфраструктури та утримання інфраструктур підтримки малого підприємництва.

Весь комплекс заходів державної підтримки малого підприємництва діє в певних законодавчих рамках розвитку суб'єктів підприємництва в конкретній економічній системі, а отже, в тій частині заходів і в тому обсязі, які прийнятні та засвоєні вітчизняними умовами. Ефективність застосування деяких заходів, які працюють на практиці в інших країнах або деінде у світі, може дати інші результати або не обов'язково діятиме так само в Україні.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СИСТЕМИ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

2.1. Оцінка ключових тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні

Розвиток малих підприємств у сучасному економічному середовищі України стикається із значними проблемами через воєнний стан, вплив об'єктивних зовнішніх факторів, що впливають на бізнес-середовище. Малі та середні підприємства традиційно є одним із найдинамічніших секторів економічної діяльності. В Україні розвиток малого підприємництва незмінно розглядається як життєво важливий шлях для підвищення ділової активності та реалізації стратегії працевлаштування через самозайнятість. Отже, розвиток малого підприємництва зазвичай розглядається як ключовий показник макроекономічного здоров'я нації. Енергійність економічної діяльності невід'ємно відображає ефективність діяльності малих підприємств, проте в умовах воєнного часу та запровадження системних обмежень, а також попередніх карантинних заходів спостерігається помітне скорочення кількості суб'єктів малого підприємництва, що супроводжується значним зростанням рівня безробіття.

Держава заохочує розвиток підприємництва, однак цей етап потребує значних фінансових вкладень. Демократичні умови та еволюція ринкових процесів, які супроводжували становлення української державності, також сформовані класичними економічними принципами.

Циклічність економічного розвитку ілюструє властиві коливання ринкових процесів. Малий бізнес особливо чуйно реагує на зміни ринкової кон'юнктури, що дає підстави зробити висновок, що малі та середні підприємства зараз перебувають у найменш сприятливому стані з точки зору економічної безпеки. Отже, надзвичайно важливо не лише проаналізувати

поточний стан розвитку малого бізнесу в Україні, а й визначити основні причини цієї ситуації та дослідити потенційні шляхи вирішення.

Історично поява ринкової економіки в Україні була пов'язана зі збільшенням підприємницької діяльності в різних секторах. Розвиток малих підприємств є однією з найперспективніших стратегій створення конкурентної ринкової структури. Однак процес започаткування індивідуального бізнесу в першу чергу гальмується проблемами, пов'язаними з безпосередньою ініціативою такого підприємства.

Важливо визнати, що першочерговою умовою для малих підприємницьких підприємств є розмежування їх відповідних сфер. Вибираючи вид діяльності, підприємець повинен розуміти значення визначення «ринкової ніші». Ця ідентифікація служить наріжним каменем для майбутнього успіху, оскільки вона повинна бездоганно інтегруватися з більшими підприємствами, не дублюючи їхніх зусиль. Крім того, вкрай важливо проаналізувати та визначити ті види діяльності, які є недоцільними для великих підприємств.

Термін «мале підприємництво» охоплює індивідуальну трудову діяльність громадян, як мають вони статус юридичної особи, так і діють як фізичні особи. Це визначення виходить далеко за рамки більш вузького тлумачення «малого бізнесу».

Малий бізнес охоплює індивідуальні, приватні, сімейні підприємства, а також фермерські господарства [1]. Для розуміння критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до суб'єктів малого підприємництва необхідно ознайомитись із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Дійсно, як передбачено статтею 2 цього Закону, з 1 січня 2018 року запроваджено нову класифікацію підприємств на мікро-, малі, середні та великі (табл. 2.1).

Важливо зазначити, що на практиці класифікація підприємств на певні групи здійснюється за такими критеріями: балансова вартість активів, чистий

дохід від реалізації продукції (у тому числі товарів, робіт, послуг), а також середньооблікова чисельність працівників.

Таблиця 2.1 – Критерії виокремлення різних типів бізнесу в Україні

Категорія підприємства	Критерії оцінки за рік, що передуює звітному		
	Балансова вартість активів, євро*	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), євро*	Середня кількість працівників, осіб
Мікропідприємства	До 350 тис.	До 700 тис.	До 10
Малі	До 4 млн	До 8 млн	До 50
Середні	До 20 млн	До 40 млн	До 250
Великі	Понад 20 млн	Понад 40 млн	Понад 250

* Застосовується офіційний курс гривні до іноземної валюти (середній за період), розрахований на підставі курсів НБУ, які встановлювалися для євро протягом відповідного року.

Джерело: складено автором

Отже, розглядаючи поточні методології визначення природи малих підприємств, можна визначити основні критерії для малих підприємств в Україні: гнучкість, ефективність, обмежений масштаб діяльності та ступінь відокремленості від інших підприємств, які в сукупності забезпечують їх автономію та самоокупність. Малі підприємства мають здатність до саморегулювання, самовідтворення та самостійного функціонування в рамках визначеної ринкової ніші.

Створення комплексної інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва є вирішальним елементом сприяння підприємницькій діяльності в Україні.

Ефективне функціонування цієї інфраструктури відіграє важливу роль у підвищенні інвестиційної привабливості різних регіонів, залученні як внутрішніх, так і іноземних інвестицій, сприянні впровадженню передових технологій, серед інших переваг. У сучасну епоху науково-технічного прогресу малі підприємства виконують подвійну роль, вони функціонують як новатори для великих корпорацій, водночас діючи як постачальники послуг для нових продуктів, розроблених великі фірми-виробники. Світова практика

та бізнес-досвід свідчить, що ключовою характеристикою ринкової економіки є наявність та взаємодія великої кількості великих, середніх та малих підприємств, а також оптимальний баланс між ними.

Найактивнішим аспектом структури національної економіки, який перебуває в стані постійної зміни, є мале підприємництво. Отже, підприємство малого підприємництва визначається як суб'єкт господарювання зі специфічною організаційно-правовою базою, а також певною формою власності. Його господарська діяльність за своєю суттю є ризикованою та спрямована на отримання комерційного прибутку. Крім того, такі підприємства характеризуються середньорічною чисельністю працівників, що не перевищує 50 осіб, і річним доходом, що не перевищує еквівалент 10 мільйонів євро.

У країнах з ринковою економікою малі та середні підприємства складають переважну більшість усіх підприємств. Ці підприємства присутні майже в усіх секторах економіки, хоча їхнє значення особливо виражене в галузях, де відсутні великі підприємства. Зокрема, у 2018 році Україна посіла 76 місце, а у 2022 році піднялася на 64 місце за легкістю ведення бізнесу Світового банку, як зазначено у звіті *DoingBusiness-2022*, що свідчить про постійну тенденцію до підвищення позиції України за цим показником у довоєнний період.

За цей період спостерігалися позитивні зрушення у 4 із 10 основних компонентів дослідження, серед яких реєстрація підприємства, отримання дозволу на будівництво, підключення до систем енергопостачання та реєстрація власності, а також отримання кредиту, захист прав міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародної торгівлі, забезпечення виконання контракту та вирішення питань неплатоспроможності, що свідчить про наявність кількох невирішених проблем, які перешкоджають розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Ці виклики охоплюють загальний економічний стан України, монополізацію бізнесу — особливо великими підприємствами, які монополізують малий бізнес на ринку — обмежену

конкуренцію на внутрішніх ринках, а також недостатню доступність стартового капіталу, особистих фінансових ресурсів, сировини, приміщення та обладнання, необхідні для започаткування бізнесу. Крім того, такі проблеми, як нераціональна податкова система, високий рівень корупції, нестабільність умов ведення бізнесу, бюрократія та рейдерство ще більше ускладнюють ситуацію.

Таблиця 2.2 – Переваги та недоліки функціонування малого бізнесу в Україні у довоєнний період

Переваги	Недоліки
Для бізнесу	
<ul style="list-style-type: none"> – впровадження досягнень НТП; – висока гнучкість виробництва; – зменшення кількості управлінських структур; – оперативне прийняття рішень; – високий досвід і кваліфікація персоналу; – висока швидкість обороту капіталу; – швидкість реагування на зміни кон'юнктури ринку; – гармонійна співпраця з великим і середнім бізнесом 	<ul style="list-style-type: none"> – обмеженість номенклатури товарів і послуг; – підвищення ризику банкрутства; – чутливість до впливу фінансової кризи; – постійне пристосування до умов ринку; – обмеженість власних фінансових ресурсів; – незначні можливості для розширення підприємства; – обмеженість отримання кредитних ресурсів; – велика залежність від рівня державної підтримки
Для держави	
<ul style="list-style-type: none"> – зростання зайнятості населення; – праця в неперспективних галузях; – зростання кількості власників; – швидке насичення ринку товарами і послугами; – зростання надходжень податків і зборів; – збалансування галузей народного господарства 	<ul style="list-style-type: none"> – надання пільг в оподаткуванні, ліцензуванні, кредитуванні підприємств; – зростання кількості підприємств-банкрутів; – зростання державних витрат на інформаційну, матеріально-технічну, фінансово-кредитну, інвестиційну підтримку підприємств малого бізнесу

Джерело: складено автором

Оцінюючи сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні, важливо враховувати як його переваги, так і недоліки не лише для економіки України в цілому, а й для самих підприємств (табл. 2.2).

Таблиця 2.3 – Характерні риси та проблеми розвитку форм малого бізнесу в Україні

	Форми малого бізнесу		
	Фізичні особи-підприємці (далі – ФОП)	Мікро-підприємства	Малі підприємства
ХАРАКТЕРИСТИКИ			
<i>Параметри</i>			
Розповсюдженість	найрозповсюдженіша форма господарювання	більше 80% від всіх підприємств	13% від всіх підприємств
Географія	присутні в усіх регіонах і типах населених пунктів		
Зайнятість	переважають самозайняті без найманих працівників (81%)	12% зайнятих на підприємствах	15% зайнятих на підприємствах
Переважна сфера діяльності	сфера діяльності: торгівля і послуги	торгівля (більше 25%)	
Продуктивність праці	51% від середнього рівня по Україні	54% від середнього рівня по Україні	% від середнього рівня по Україні
ПРОБЛЕМИ			
<i>Критерії</i>			
Фінансово-економічного характеру	відсутні фінансові стимули до зростання бізнесу		
	недостатність доступу до фінансування	низька ефективність бізнесу	
Організаційного	недостатність знань і навичок ведення бізнесу		
	фіктивне підприємництво задля оптимізації оподаткування	дроблення бізнесу	
Інституційного та державна підтримка	відсутність системи державної підтримки, в першу чергу стартапів		
			обмеженість можливостей для експорту
Науково-інноваційного	низький рівень інновацій		

Джерело: складено автором

Важливо визнати, що в колективних рамках малих підприємств необхідно ідентифікувати різні категорії суб'єктів господарювання. Хоча ці суб'єкти мають спільні риси, типові для малих підприємств, які виявляють чіткі відмінності в проблемах, пов'язаних з їх діяльністю, і характером їх основної діяльності (табл. 2.3).

На розвиток малих підприємств суттєво впливають декілька ключових макроекономічних факторів, серед яких: обмежений внутрішній попит і криза збуту на місцевому ринку через недостатні фінансові ресурси підприємств; падіння реальних доходів населення; мінімальна інвестиційна активність; відсутність перекачування капіталу з фінансового сектора до реальної економіки та обмежений доступ до кредитів. Зниження доходів населення призвело до помітного погіршення структури споживання. Отже, прибуток переважно спрямовується на придбання товарів першої необхідності, зокрема на харчування та комунальні витрати. Критичною перешкодою для розвитку малих підприємств в Україні є дефіцит фінансових ресурсів, необхідних для створення нових підприємств.

Притоку інвестицій для розвитку малих підприємств не можуть сприяти обмежені кредитні кошти, високі відсоткові ставки та значний кредитний ризик. У період з 2014 по 2022 рік склад суб'єктів господарювання — великих, середніх і малих — в Україні залишався в основному стабільним: малі підприємства становили 95% від загальної кількості підприємств, а середні — майже 5%. (табл. 2.4).

Початок повномасштабної війни на українській території призвів до значних змін загальної кількості малих і середніх підприємств. Порівняно з 2020 роком, протягом 2022 року їх кількість скоротилася майже на третину, середніх підприємств скоротилося на 17%, малих — на 31%. Важливо підкреслити, що подібна тенденція була очевидна навіть до війни, особливо щодо суб'єктів малого бізнесу.

Через війну численні компанії зазнали значних збитків, припинили діяльність або перенесли свій бізнес в інші райони країни, скориставшись

можливістю переїзду. Це призвело до помітного зниження обсягів виробництва та продажів, що згодом вплинуло на загальну економіку країни. Дестабілізація сектору малого та середнього підприємництва разом із скороченням його ділової активності негативно вплинула на рівень зайнятості та сприяла зростанню безробіття.

Таблиця 2.4 – Динаміка кількості суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва, які працювали на території України протягом 2014-2022 роках

Рік	Підприємства						
	усього, од.	великі		середні		малі	
		од.	%	од.	%	од.	%
2014	341 001	497	0,15	15 906	4,66	324 598	95,19
2015	343 440	423	0,12	15 203	4,43	327 814	95,45
2016	306 369	383	0,13	14 832	4,84	291 154	95,03
2017	338 256	399	0,12	14 937	4,42	322 920	95,47
2018	355 877	446	0,13	16 057	4,51	339 374	95,36
2019	380 597	518	0,14	17 751	4,66	362 328	95,2
2020	373 822	512	0,14	17 602	4,71	355 708	95,15
2021	370 834	610	0,16	17 502	4,72	352 722	95,12
2022	261 924	494	0,19	14 783	5,64	246 647	94,17

Джерело: складено автором на основі [12]

Дослідження, проведені в період з грудня 2023 року по січень 2024 року в рамках ініціативи Програми розвитку ООН «Підтримка України», надають переконливі докази цієї ситуації.

До початку повномасштабного російського військового вторгнення 22,3% підприємств оцінювали свій фінансово-економічний стан як задовільний або поганий. До кінця 2023 року цей показник зріс до 78,1%. Лише 36,5% малих і середніх підприємств в Україні працювали під час

конфлікту, а 6% були змушені припинити свою діяльність більше ніж на рік. Найбільшого впливу зазнали східні та південні регіони, зокрема, у східній частині країни військові дії призвели до того, що 18,2% підприємств призупинили свою діяльність на 12 місяців і більше, тоді як у південному регіоні ця частка становила 12,7%.

Найбільших втрат зазнали будівництво, транспорт, громадське харчування та туризм, найменше – ІТ-сфера та сільське господарство (рис. 2.1).

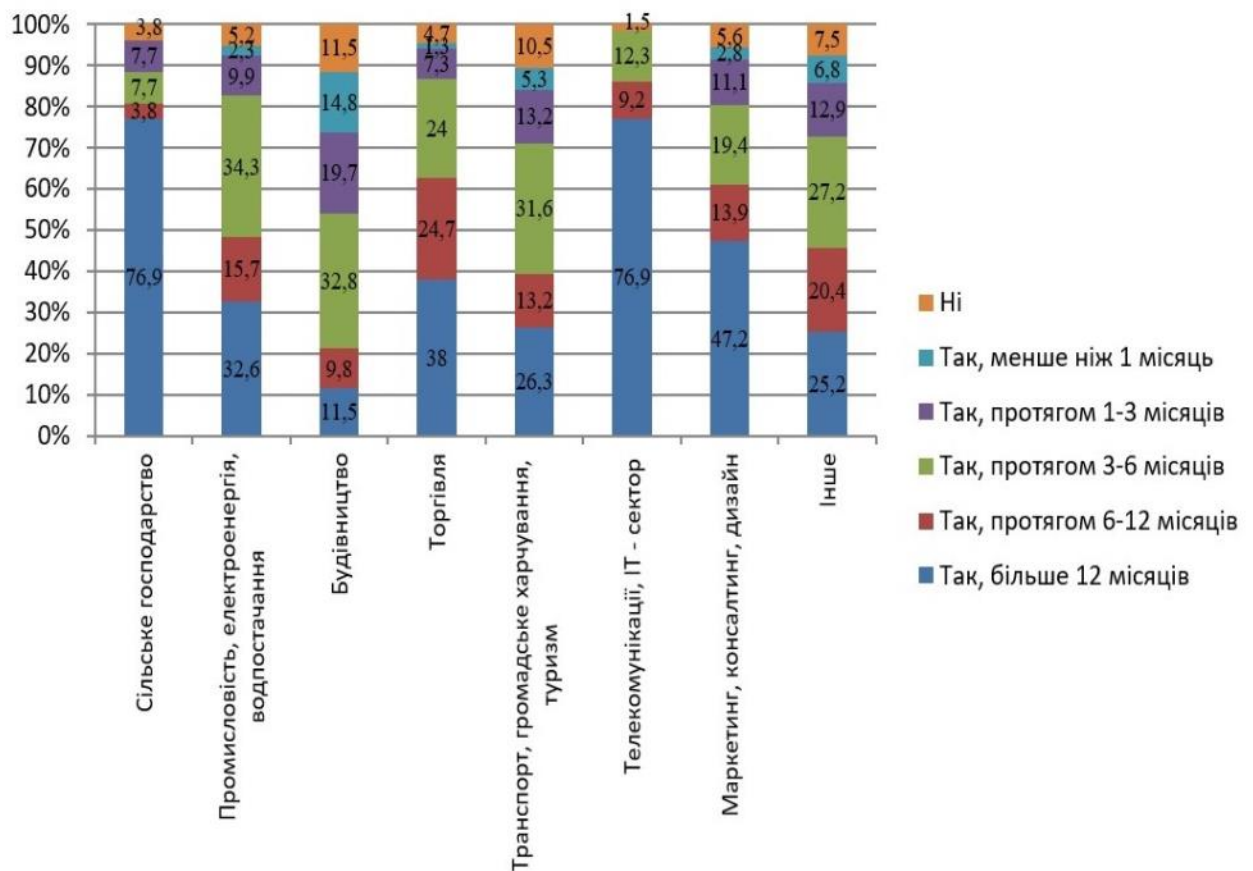

Рисунок 2.1 – Розподіл відповідей респондентів на запитання:

«Чи припиняла ваша компанія діяльність через повномасштабне вторгнення?»

Джерело: складено автором на основі [12]

Як показує дослідження, в січні 2024 року індекс ділової активності, відомий як Ukrainian Business Index становив 37,3 зі 100 можливих, що

демонструє незначне зростання порівняно з листопадом 2023 року, коли індекс був зафіксований на рівні 36,3. Поряд із тим, показник залишається нижче локального піку 38,2, який був відмічений у серпні того ж року. Значення UBI вказує на ступінь виснаження в бізнес-секторі, спричинений ринковою невизначеністю та стагнацією, про що додатково свідчить зменшення обсягу проданої продукції.

У 2022 році частка обсягу продажів середніх підприємств становила 44,4% від загального обсягу в країні, тоді як малих підприємств – 19,4%, що трохи перевищує показник 2021 року. Така ситуація виникає частково через значні збитки, які зазнали великі підприємства (табл. 2.5 та рис. 2.2).

Таблиця 2.5 – Оцінка величини обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) великими, середніми та малими підприємствами України впродовж 2014-2022 років

Рік	Усього, млн грн	Підприємства					
		великі		середні		малі	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2014	4 170 659,9	1 742 507,9	41,78	1 723 151,5	41,32	705 000,5	16,9
2015	5 159 067,1	2 053 189,5	39,8	2 168 764,8	42,04	937 112,8	18,16
2016	6 237 535,2	2 391 454,3	38,34	2 668 695,7	42,78	117 7385	18,88
2017	7 707 935,2	2 929 516,6	38,01	3 296 418	42,77	1 482 001	19,23
2018	9 206 049,5	3 515 839,5	38,19	3 924 059,6	42,62	1 766 150	19,18
2019	9 639 730,6	3 631 415,3	37,67	4 168 439,4	43,24	1 839 876	19,09
2020	10 049 870,8	3 626 388	36,08	4 359 362,1	43,38	2 064 121	20,54
2021	13 616 793,2	5 140 366,8	37,75	5 900 055	43,33	2 576 371	18,92
2022	11 033 018,1	4 024 267,1	36,47	4 906 839	44,47	2 101 912	19,05

Джерело: складено автором на основі [12]

В Україні малі та середні підприємства продовжують виступати основним джерелом зайнятості, незважаючи на такі виклики, як війна,

матеріально-технічні перебої, економічна нестабільність, загрози безпеці та інші проблеми, пов'язані з кризою. Зокрема, майже 50% робочої сили зайнято на середніх підприємствах, тоді як понад чверть осіб знаходять роботу на малих підприємствах (табл. 2.6).

У 2023 році малі та середні підприємства (МСП) стали стрижневою силою у відродженні сприятливих економічних тенденцій. Цей прогрес частково пояснюється переходом до виробництва товарів подвійного призначення, включно з обладнанням для військового застосування, що також зіграло роль у створенні робочих місць. Примітно, що середні підприємства продемонстрували найвищий рівень стійкості, про що свідчить збільшення частки зайнятих ними працівників у 2023 році.

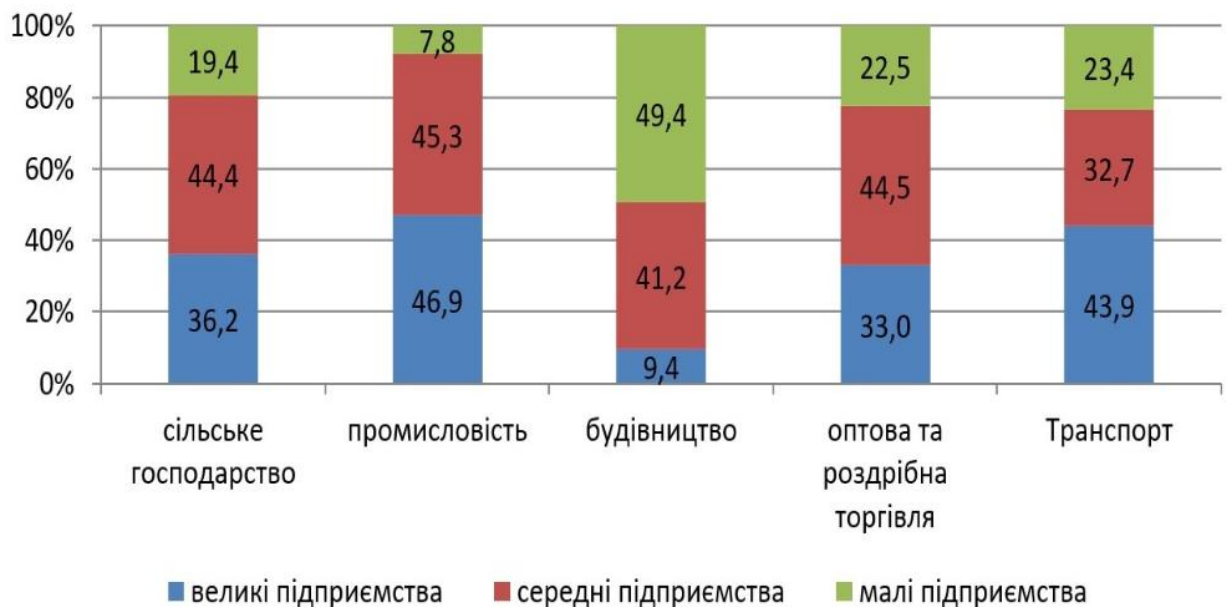

Рисунок 2.2 – Структура реалізованої продукції у розрізі окремих видів економічної діяльності суб'єктами великих, середніх, малих підприємств у 2023 році

Джерело: складено автором на основі [12]

Малі та середні підприємства відповідають за створення більшості робочих місць, як показано в таблиці 2.7.

В аграрному секторі на ці підприємства у 2023 році припадало 38,8% та 53,3% від загальної чисельності робочої сили відповідно. У промисловості на

середніх підприємствах було зайнято 50,3% робочої сили, у будівництві – 55,6% і 40,2% відповідно. Проте триваючі руйнівні процеси, пов’язані з повномасштабною війною, суттєво обмежують можливості нормального ведення бізнесу. Згідно з вищезгаданим дослідженням стану бізнесу в Україні, 18,5% малих і середніх підприємств суттєво скоротили свій персонал порівняно з довоєнним періодом, скорочення від 50% до 100%. Крім того, 23,7% повідомили про значне зниження від 20% до 40%, а 12,2% відчули незначне зниження на 10%. Лише третина цих підприємств (30,4%) зберегла чисельність працівників, як показано на рис. 2.3.

Таблиця 2.6 – Оцінка розподілу кількості працівників, які зайняті на середніх та малих підприємствах України у розрізі видів економічної діяльності в 2023 році

Рік	Усього, тис. осіб	Підприємства					
		великі		середні		малі	
		тис. осіб	% до заг. кількості працівників	тис. осіб	% до заг. кількості працівників	тис. осіб	% до заг. кількості працівників
2014	6298,5	1915,1	30,41	2696,5	42,81	1686,9	26,78
2015	5889,7	1708,6	29,01	2604,7	44,22	1576,4	26,77
2016	5801,1	1586,6	27,35	2622,8	45,21	1591,7	27,44
2017	5812,9	1560,9	26,85	2593,1	44,61	1658,9	28,54
2018	5959,5	1574,3	26,42	2744,2	46,05	1641	27,54
2019	6407,5	1608,3	25,1	3052,6	47,64	1746,6	27,26
2020	6366,1	1574,6	24,73	3088,4	48,51	1703,1	26,75
2021	6391,7	1648,7	25,79	2967,8	46,43	1775,2	27,77
2022	5382,4	1369,9	25,45	2582,8	47,99	1429,7	26,56

Джерело: складено автором на основі [12]

Крім того, залишається значною частка штатних працівників, які мають скорочену зарплату та/або обов'язкову відпустку (рис. 2.4). Тривалі періоди неоплачуваних відпусток у поєднанні зі зниженням заробітної плати негативно впливають на рівень життя працівників та їхніх сімей.

Таблиця 2.7 – Динаміка чисельності працівників, які зайняті на середніх та малих підприємствах України у розрізі окремих видів економічної діяльності в 2023 році

Види економічної діяльності	Підприємства			
	середні		малі	
	<i>тис. осіб</i>	<i>% до заг. кількості найманих працівників відповідного виду діяльності</i>	<i>тис. осіб</i>	<i>% до заг. кількості найманих працівників відповідного виду діяльності</i>
Усього:	2581,4	48,4	1383,7	25,9
Сільське, лісове та рибне господарство	231,5	53,3	168,7	38,8
Промисловість	840,7	50,3	261,1	15,6
Будівництво	90,4	40,2	125	55,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	313,9	32,6	312,9	32,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	167,4	27,4	89,4	14,6

Джерело: складено автором на основі [12]

Водночас аналіз показує, що значна частина респондентів (44,5%) зберігає оптимістичні очікування щодо збільшення персоналу у 2024 році. Зокрема, 26% опитаних очікують помірному збільшення до 10%, тоді як 14,5% планують значно збільшити свою робочу силу на 20-40% порівняно з поточною чисельністю персоналу. Крім того, 4% респондентів мають на меті

збільшити свій персонал більш ніж на 50%. І навпаки, значна частка (42,5%) компаній не передбачає змін у кількості своїх працівників.

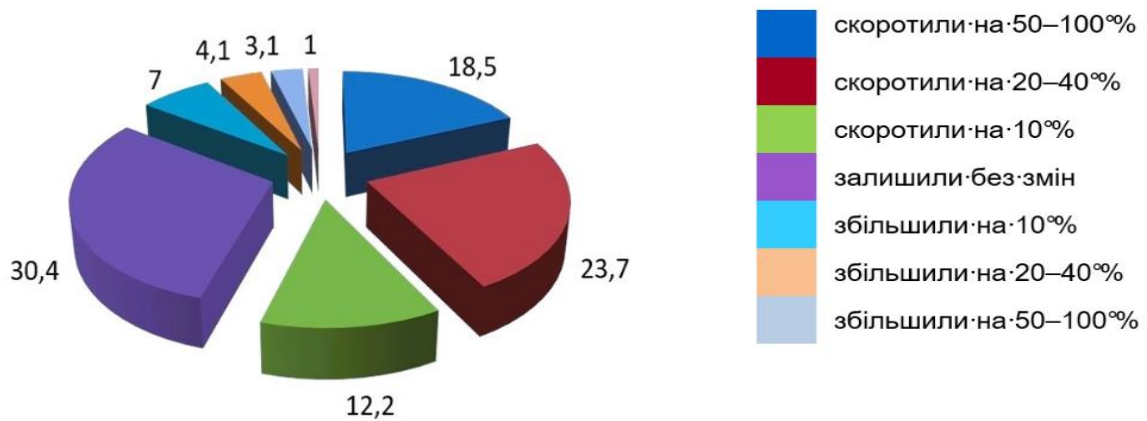

Рисунок 2.3 – Результати респондентного опитування, яке проходило у 2023 році

Джерело: складено автором на основі [12]

Порівняно із середньозваженим показником очікуваного зростання кількості працівників у 2024 році, який становить 4,4% для всіх підприємств, кількість середніх підприємств зросла на 5%, малих – на 6,8%, мікропідприємств – на 5,3%. Географічно найбільш сприятливі прогнози мають підприємства, розташовані у західному та центральному регіонах, віддалених від зони конфлікту.

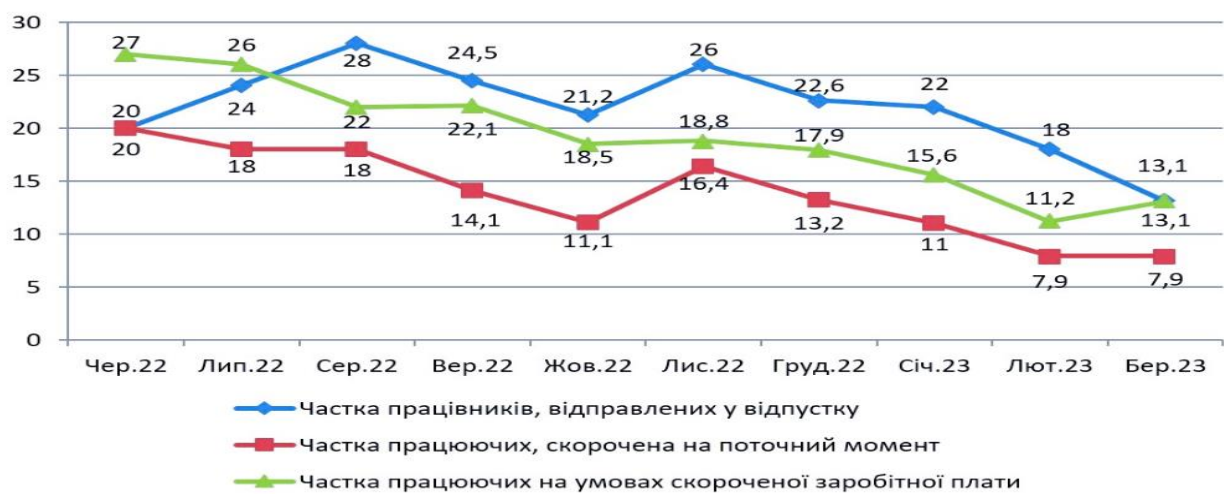

Рисунок 2.4 – Ситуація з працівниками на малих та середніх підприємствах, %

Джерело: складено автором на основі [12]

Щодо очікуваного зростання кількості робочих місць за галузями, дослідження показують, що основними сферами розширення для малих і середніх підприємств у 2024 році будуть будівництво, сільське господарство, промисловість, а також електро- та водопостачання, маркетинг, консалтинг і дизайн. У цих секторах 20-25% малих і середніх підприємств очікують збільшення кількості робочої сили на 20-50%.

Крім того, дослідження показує, що значна частина опитаних компаній має намір покращити умови праці. Зокрема, 87% учасників опитування повідомили про плани підвищити зарплати співробітникам. Серед них 46% очікують збільшення на 10%, тоді як 41% прагнуть збільшити від 10% до 20%. Крім того, 12% респондентів зазначили, що вони збережуть поточний рівень заробітної плати. Лише 1% компаній планують знизити зарплати. У 2023 році 73% керівників компаній запровадили підвищення зарплати.

Незважаючи на виклики повномасштабної війни, значний сегмент малих і середніх підприємств в Україні успішно визначив можливості, адаптувавши свою діяльність до умов війни, водночас створюючи робочі місця.

Деякі з цих підприємств скористалися попитом на певні товари та послуги в районах поблизу активного конфлікту та у звільнених регіонах, особливо відзначаючи збільшення попиту на будівництво та логістику. Крім того, деякі МСП досягли успіху, віддавши пріоритет експорту.

За даними дослідження бізнес-середовища в Україні, у 2023 році 40% малих і середніх підприємств займалися зовнішньоекономічною діяльністю, при цьому 8% респондентів вказали на намір розпочати зовнішньоекономічну діяльність у 2024 році.

Учасники опитування відзначили відсутність європейських клієнтів (35,6%), нестача фінансових ресурсів (34,5%), нестача кваліфікованих спеціалістів (21,8%) як першочергові бар'єри, які перешкоджають виходу українських компаній на міжнародні ринки. Крім того, більшість (57,2%) МСП в Україні працюють виключно на внутрішньому ринку.

Малі та середні підприємства виявляють підвищену чутливість до коливань економічного середовища, часто першими реагуючи на зміни та кризи. Отже, МСП часто стикаються зі складними проблемами, які перешкоджають їхньому росту та успіху. Конфлікт, що триває, спровокував трансформації в усіх сферах діяльності МСП, включаючи фінанси, виробництво, логістику, зв'язок, інформацію, інновації та організаційні структури. Підприємці стикаються з серйозними наслідками війни та, серед панівної невизначеності, змушені долати безліч ризиків та викликів, щоб підтримувати, відновлювати та покращувати свій продуктивний потенціал, зберігаючи зайнятість. Серед різноманітних питань, які значно ускладнюють оперативну діяльність та відновлення діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного часу (рис. 2.5) зберігається значний ризик: недостатня забезпеченість кваліфікованими кадрами, яка становить 42,1%.

Рисунок 2.5 – Результати респондентного опитування щодо головних перепон з відновлення та розвитку бізнесу

Джерело: складено автором на основі [12]

Представники малого та середнього підприємництва виділяють кілька проблем, які виникають під час взаємодії з державними органами, зокрема: блокування податкових накладних, яке 31,3% підприємств назвали значною проблемою. Хоча цей відсоток зменшився з 44,2% в межах аналізу наведеного вище, він залишається найпоширенішою проблемою.

Питання логістики з часом стає все більш складним. У листопаді 2023 року на це занепокоєння вказували 23% респондентів, тоді як у грудні ця цифра зросла до 25%.

Зросла частота відмов державних установ у плануванні основного персоналу, з цією проблемою стикаються 19,8% підприємств. Першочерговими пріоритетами діяльності держави підприємці вважають викорінення корупції (66,7%) та розширення доступу до кредитних ресурсів (42,4%). Крім того, значна частка підприємців наголошує на необхідності реформування судової системи (36,4%) та оподаткування (32,5%), впровадження електронного бронювання (32,6%), посилення мораторію на перевірки бізнесу з боку держави. Податкова служба та Бюро економічної безпеки (29,3%), прискорене переміщення товарів через митницю (26,4%).

Під час повномасштабної війни державна політика була зосереджена на активній підтримці малого та середнього підприємництва за допомогою різноманітних заходів, включаючи податкові пільги, субсидовані кредити та грантові ініціативи. Необхідність продовження дій, які сприяють створенню сприятливих умов для відновлення та зростання цих підприємств, підкреслюється їх стійкістю та здатністю виконувати важливі соціально-економічні ролі в надзвичайно складних обставинах. Зараз на розвиток бізнесу суттєво впливає дієвість державних рішень.

Обов'язком держави є швидка адаптація до середовища, що змінюється, вибір відповідних інструментів і методів для контролю та допомоги, щоб допомогти впоратися з проблемами, з якими стикаються малі та середні підприємства. Такий підхід не лише забезпечить їх успішне функціонування,

а й зміцнить стабільність національної економіки у воєнний час, заклавши міцну основу майбутньої економічної могутності України.

2.2. Оцінка ключових тенденцій розвитку малого підприємництва в Кіровоградській області

Мале підприємництво відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів, забезпечуючи створення робочих місць, розвиток місцевих громад та підвищення конкурентоспроможності економіки.

У Кіровоградській області, як і в інших регіонах України, мале підприємництво є значущою складовою економіки, однак його розвиток стикається з низкою викликів та обмежень. Зокрема, юридичні особи, які належать до суб'єктів малого та середнього підприємництва, складають 22,3% від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності, тоді як 77,7% припадає на фізичних осіб-підприємців (ФОП).

В області спостерігається стабільне зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності, починаючи з 2018 року.

У 2023 році порівняно з попереднім роком їхня кількість зросла на 281 одиницю, зокрема середнього бізнесу стало більше на 83 одиниці, малого бізнесу — на 184 одиниці, а кількість ФОПів збільшилася на 383 одиниці.

Найбільше суб'єктів малого та середнього підприємництва зосереджено в секторах торгівлі, сільського господарства, інформації та телекомунікацій. Торгівля становить 45,4% від загального обсягу, сільське господарство — 11,7%, інформація та телекомунікації — 6,6%, інші види економічної діяльності — 36,3% [13].

У Кіровоградській області на кожні 10 тисяч населення припадає 4 середніх підприємства, 88 малих та 321 приватне підприємство.

Серед ключових тенденцій, які впливають на розвиток малого підприємництва в регіоні слід виокремити такі:

1. Динаміка реєстрації та функціонування малих підприємств.

Однією з основних тенденцій є зростання кількості малих підприємств, що свідчить про зростаючу підприємницьку активність населення. Проте слід зазначити, що значна частина новостворених підприємств припиняє діяльність у перші три роки існування через труднощі доступу до фінансування, недостатній рівень управлінських знань і навичок, а також високу конкуренцію.

2. Галузева структура малого підприємництва.

Аналіз галузевої структури показує, що найбільша кількість малих підприємств у Кіровоградській області зосереджена в таких секторах, як роздрібна торгівля, сільське господарство, будівництво та надання послуг. Зокрема, сільське господарство є важливим напрямом через аграрний потенціал регіону, однак підприємства цього сектору стикаються з сезонністю доходів та залежністю від погодних умов.

3. Трудові ресурси та зайнятість

Мале підприємництво є значним джерелом зайнятості в регіоні. Згідно зі статистичними даними, підприємства малого бізнесу забезпечують роботою значну частину економічно активного населення. Водночас, спостерігається нестача кваліфікованих кадрів, що ускладнює розвиток бізнесу, особливо в технічно складних сферах.

4. Державна підтримка та доступ до фінансування.

У Кіровоградській області реалізуються програми державної підтримки малого підприємництва, зокрема надання грантів, кредитів на пільгових умовах та консультаційних послуг. Однак рівень залучення підприємців до цих програм залишається недостатнім через складність бюрократичних процедур та недостатню інформованість.

5. Виклики та можливості в умовах цифровізації.

Цифровізація відкриває нові можливості для розвитку малого бізнесу, такі як використання онлайн-платформ для продажу товарів і послуг, автоматизація бізнес-процесів та розширення ринків збуту. Водночас, багато підприємців стикаються з труднощами адаптації до сучасних технологій

через брак технічних знань та ресурсів для впровадження інновацій.

Таким чином, оцінка ключових тенденцій розвитку малого підприємництва в Кіровоградській області дозволяє визначити як позитивні зміни, так і проблемні аспекти, що стримують розвиток цього сектору.

Для забезпечення сталого розвитку малого бізнесу необхідно посилювати державну підтримку, спрощувати доступ до фінансування, покращувати якість підготовки кадрів та сприяти цифровій трансформації підприємств.

Таким чином, мале підприємництво зможе стати більш конкурентоспроможним і зробити вагомий внесок у розвиток регіональної економіки.

2.3. Особливості регіональної підтримки малого підприємництва в Кіровоградській області

Регіональна підтримка малого підприємництва є важливим інструментом для стимулювання його розвитку та подолання ключових бар'єрів, з якими стикаються підприємці. У Кіровоградській області реалізується низка заходів, спрямованих на підтримку малого бізнесу, однак їх ефективність має свої особливості та виклики.

1. Програми фінансової підтримки. На рівні області функціонують програми, що надають підприємцям доступ до пільгового кредитування, грантів та субсидій. Наприклад, підприємства можуть отримувати компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що сприяє зниженню фінансового навантаження. Однак складність процедури отримання фінансової допомоги та недостатній рівень інформованості підприємців про такі програми знижують їх доступність.

2. Консультаційна та інформаційна підтримка. Органи місцевого самоврядування та регіональні бізнес-центри забезпечують консультації з питань ведення бізнесу, юридичних аспектів та податкового планування.

Також проводяться тренінги та семінари з підвищення кваліфікації підприємців, особливо у сфері цифровізації. Проте кількість таких заходів часто недостатня для покриття потреб усіх суб'єктів малого бізнесу.

3. Інфраструктурна підтримка. Для стимулювання розвитку малого бізнесу створюються бізнес-інкубатори та індустріальні парки. У Кіровоградській області діють кілька таких центрів, які надають доступ до офісних приміщень, обладнання та технічної підтримки. Проте їхня територіальна доступність залишається обмеженою, особливо для підприємців з віддалених районів.

4. Спрощення регуляторного середовища. На рівні області впроваджуються заходи зі зниження адміністративного навантаження на малий бізнес. Зокрема, спрощуються процедури реєстрації, ліцензування та отримання дозволів. Тим не менш, підприємці досі зазначають про значну бюрократизацію процесів, що стримує їхню активність.

5. Підтримка в умовах кризових ситуацій. Під час криз, зокрема економічних чи викликаних пандемією COVID-19, в області реалізуються антикризові програми. Це включає тимчасове звільнення від податкових зобов'язань, надання грантів для відновлення діяльності та підтримку зайнятості. Проте масштаби таких програм не завжди відповідають реальним потребам бізнесу.

Отже, рівень регіональної підтримки малого підприємництва в Кіровоградській області показує, що наявні інструменти підтримки є важливим чинником для стимулювання підприємницької активності. Однак існує потреба в підвищенні ефективності їх впровадження через спрощення доступу до програм, збільшення їхньої кількості та масштабу, а також активізацію інформаційної кампанії серед підприємців.

Удосконалення регіональної політики підтримки малого бізнесу сприятиме зростанню економічного потенціалу області.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Реформування регуляторної політики в контексті сприяння розвитку малого підприємництва

Вже наприкінці 90-х років в Україні було розпочато аналіз підприємств щодо сутності регуляторної політики як окремої управлінської операції з боку держави. Будь-який дискурс на тему реформації з'являється після створення правової платформи для матеріалізації реформ на початку 2000-х років. Чітка концепція реформування досі не була головною у спробах реформування державного управління. Перші експерименти з «дерегуляцією» були, насамперед, симптоматичними заходами в умовах економічної кризи. Ступінь і складність економічного контролю, а точніше втручання, стали не просто серйозною перешкодою для економіки, створюючи адміністративні «бар'єри» для надходження інвестицій та підприємницької діяльності. У будь-якому разі ці перші експерименти з «дерегуляції» мали в кращому випадку лише обмежений успіх.

Таким чином, процес триває з початку 2010 року і має тенденцію до більш системного підходу до загального реформування та модернізації регуляторної політики в Україні. Функціонування регуляторної політики стало наступним кроком після дерегуляції. порушувалися проблеми, які регуляторні акти та механізми скасувати, як удосконалити організаційні структури регулювання в частині їх створення та функціонування.

Регулювання з боку держави є формою впливу держави на економіку і зводиться до формування державою загальних правил поведінки для суб'єктів суспільних відносин та їх зміни залежно від зміни умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Організація підприємницької діяльності повинна

бути одним із напрямків державного контролю, оскільки вона здійснюється в загальносуспільних інтересах. Проте роль державного втручання в ринкові процеси не повинна виходити за розумні межі. Нині мале та середнє підприємництво є основним сектором формування української економіки, розвиток якого життєво важливий для процвітання країни в цілому. Основною сутністю ефективного розвитку підприємництва є державна політика сприяння підприємницькій діяльності, що розвивається, шляхом дерегуляції економіки для створення ефективно функціонуючої економічної системи, здатної розвиватися самостійно. Це у свою чергу, означатиме зменшення державного втручання у бізнес.

Отже, недосконалість механізмів державного регулювання, високий рівень невизначеності та значна турбулентність ринкового середовища, проблеми надмірного державного регулювання вимагають дерегуляції в економіці та вжиття ряду першочергових заходів для можливого економічного розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Значну увагу буде приділено визначенню низки компонентів регуляторної політики, яка має здійснюватися як система. Початковим кроком, коли ініціюються будь-які регуляторні зміни, є визначення основних упущень, які необхідно усунути в рамках майбутньої регуляторної реформи. Останнім кроком є визначення пріоритетних сфер регулювання, зміна яких принесе найбільшу користь, а потім формулювання цілей і завдань. Стандарти регуляторної реформи можна класифікувати на стандарти розвитку, стандарти ефективності, стандарти результатів і правові стандарти. Стандарти розробки необхідні, щоб визначити місце конкретного нормативного акту серед інших нормативних актів і забезпечити гнучкість і ефективну взаємодію з іншими нормами та правилами. Стандарти ефективності зводяться до необхідності реального впровадження та ресурсів для впровадження відповідних змін. Визначення витрат та порівняння з отриманими вигодами після введення змін у стандарти ефективності регулювання.

Управління процесом реалізації регуляторної політики керується на основі поступової та впорядкованої зміни регуляторної політики. Таким чином, у ньому має бути визначено орган, відповідальний за виконання процесу реформи, а також усі методи, яких необхідно дотримуватися, і правила, які мають бути узгоджені представниками регіональної влади. Крім того, необхідно визначити ступінь реформування та часові рамки впровадження, а також узгодженість та синергію між регіонами у реформуванні регуляторної політики на різних рівнях державного управління. Данні зміни мають сформувати доброзичливість суспільства щодо запровадження регуляторної реформи, щоб вона призвела до зниження цін, кращої якості товарів і послуг, вироблених або наданих у регіоні. Тому забезпечення ефективної регуляторної реформи є умовою започаткування інноваційних процесів та підвищення рівня економіки регіону. Регуляторна політика є потужним механізмом управління соціально-економічними процесами.

Незважаючи на те, що Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» набув чинності у січні 2004 року, дотримання його вимог органами державної влади та місцевого самоврядування залишається досить низьким. Як наслідок, зазначається, що правозастосування, як правило, спричиняє значні транзакційні витрати та затримки в часі і має значний корупційний характер. Протягом останніх років спостерігається постійне зниження рейтингів України в міжнародних рейтингах щодо зручності ведення бізнесу, економічної свободи, інвестиційного клімату, рівня корупції тощо, що фактично відображає оцінку якості регуляторного середовища країни та ілюструє неефективність існуючих механізмів.

Невідповідність має хронічний характер, починаючи з 2004 року. Проте слід зазначити, що оцінка відповідності вимогам регуляторної політики в Україні в основному здійснюється стосовно процедури проектів нормативних актів та інших документів передбачених законодавством. Водночас

основною складовою регуляторної політики у світі є так званий “кількісний аналіз впливу проекту рішення”, “аналіз витрат і вигод” - аналіз, за допомогою якого отримані вигоди порівнюються з відповідними витратами. У зв’язку з цим зазначається, що незважаючи на семирічний термін дії Закону про регуляторну політику, Україна явно значно відстає не лише від розвинутих країн світу, а й від деяких інших країн, які розпочали свої регуляторні реформи набагато пізніше України.

Рішення підвищення ефективності регуляторної політики України передбачає реалізацію ряду інституційних рішень, а саме: визначити ініціаторів міжвідомчої політики, які вимагають вилучення заходів щодо реалізації регуляторної політики з загальнодержавної програми розвитку малого підприємництва та оформлення їх як самостійної державної цільової програми, наголошуючи на збільшенні спроможності основних регуляторів виконувати не стільки формальних процедур для публікації проектів регуляторних актів та публічних консультацій, а натомість, зосереджена на належному чіткому підрахунку шляхом кількісних розрахунків вигод проти витрат. Кількісний аналіз регуляторного впливу з питань здійснення державної регуляторної політики за допомогою створення окремого центрального органу виконавчої влади за спеціальним призначенням, функції якого б обмежувалися використанням лише здійснення державного нагляду за виконанням органами виконавчої влади вимог законодавства у сфері державної регуляторної політики, або обрання на здійснення визначених контрольних функцій такого центрального органу виконавчої влади, який не мав би своєї регуляторної функції. Обидва варіанти мають передбачити ефективне співробітництво з профільними представницькими об’єднаннями підприємництва та іншими установами громадянського суспільства.

Вважалося вкрай необхідним розробити етапи впровадження кількісних розрахунків при аналізі вигоди і витрат на ключові сфери регулювання, наприклад, у міністерстві економічного розвитку і торгівлі України з метою розробки практикувати такі розрахунки та поступово

поширювати методику на інші центральні органи виконавчої влади та поступово на органи місцевого самоврядування.

Середовище, в якому має розвиватися підприємництво, наповнене неповноцінними та необґрунтованими законами та нормативними актами, які держава постійно виробляє у надлишку. Перед підприємницькою діяльністю існує досить багато бар'єрів. На покращення ситуації спрямований закон №191-VIII, який набув чинності 12 лютого 2015 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» та приведення законодавства у відповідність до правової бази ЄС. Цей Закон спрощує процедури у підприємницькій діяльності, у процесі відкриття та ведення підприємницької діяльності, зменшує кількість та обсяг ліцензійно-дозвільних функцій і процедур, мінімізує контроль контролюючих та контролюючих органів за підприємницькою діяльністю, підвищує рівень захисту прав інвесторів, роз'яснює питання фінансування діяльності державної реєстраційної служби тощо.

За підсумками 2017-2018 років планування місцевими органами виконавчої влади проводилось більш системно порівняно з попередніми роками. Таким чином, у 2018 році лише 13 областей внесли зміни до планів діяльності з підготовки проектів регуляторних актів. Загальна кількість проектів регуляторних актів, які додатково заплановані до підготовки у 2019 році суб'єктами місцевого самоврядування, зросла у півтора рази. Проте в деяких регіонах все ще зберігається практика значного збільшення кількості проектів регуляторних актів, які заплановані до розробки.

У 2021 році продовжилась тенденція до зниження інтенсивності регуляторних втручань органів виконавчої влади загалом, характерна для поведінки цих органів протягом останніх кількох років.

На законодавчому рівні ще не повною мірою передбачені сфери дерегуляції, відкритими залишаються імплементація правових стандартів на рівні регіонів та населених пунктів, високий рівень корупції та бюрократизації тощо.

Українське підприємництво потребує дерегуляції та розумного прозорого регулювання для створення правильного бізнес-середовища. Деретуляція та прозоре регулювання мають зупинити в'язкі адміністративні процеси та корупцію.

Сьогодні пріоритетними напрямками реалізації політики дерегуляції є:

- ефективне усунення надмірної регламентації господарської діяльності у вигляді зменшення кількості документів дозвільного характеру, дозвільно-погоджувальних процедур та переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні;

- суттєве покращення умов ведення бізнесу в Україні за напрямками, врахованими при складанні рейтингу Doing Business;

- зменшення кількості контролюючих органів;

- відмова від тотального гнітючого контролю за всіма суб'єктами господарювання через перехід до ризик-орієнтованого державного контролю;

- підтримка та заохочення малого та середнього підприємництва;

- забезпечення ефективного захисту прав приватної власності, гармонізація із законодавством ЄС положень законодавства України щодо захисту інвесторів (вітчизняних та іноземних) та кредиторів;

- забезпечення належного застосування всіма центральними органами виконавчої влади закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Таким чином, найважливіша складова дерегуляції передбачає відмову від непотрібних правил і, водночас, зменшення громіздкості формування регулятивних правил. Тому не допускається формування та прийняття органами виконавчої влади та місцевого самоврядування нових неефективних законів та постанов. Знищення згубних старих норм має дати простір для побудови нових формацій та оздоровлення бізнесу. Не менш переконливою є реформа державної служби, яка базується на намірах політики дерегуляції, втілення в життя таких режимів роботи в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, які зменшують стимули для

побудови адміністративних барикад. Також необхідно вдосконалити державне планування підтримки та розвитку підприємництва, запровадити моніторинг заходів та виконання регуляторних актів у сфері дерегуляції, розробити порівняльні показники та показники ефективності підприємництва, а також підвищити спроможність основних регуляторів через кількісні показники.

3.2. Шляхи модернізації фінансово-кредитних механізмів підтримки малого підприємництва в контексті євроінтеграційних процесів

Регуляторна політика держави необхідна, перш за все, для правового організаційного забезпечення всієї системи державної підтримки малого підприємництва, в тому числі фінансово-кредитної, оскільки саме на законодавчому рівні закладено основні принципи стимулювання підприємництва, в тому числі за рахунок державних коштів. Таким чином, зміст євроінтеграційних процесів окреслив перспективи державного регулювання розвитку малого підприємництва, оскільки досвід країн ЄС дає підстави розраховувати на значно кращу ефективність національної валютно-фінансово-кредитної політики щодо малого підприємництва, ніж з урахуванням ситуації, що склалася. Досвід зарубіжних компаній є досвідом, який слід розглядати як додаткове джерело для прийняття управлінських рішень, що принаймні впливають на розвиток інфраструктури фінансово-кредитних установ та допоміжних установи для малого бізнесу, що забезпечують державний та муніципальний сектори.

Державна політика щодо малого підприємництва втілюється, по-перше, у створенні законодавчої бази для роботи малих підприємств, по-друге, у формуванні громадської думки щодо такої актуальної галузі економіки держави. Найпопулярнішим заходом державної підтримки малого підприємництва на сьогоднішній день практично в усіх країнах є надання

державних гарантій під кредити малому бізнесу. Майже всі країни мають власні програми державних гарантій.

Виходячи із системного аналізу, основні тенденції у сфері державної підтримки малих фірм розвиненими зарубіжними країнами можна представити таким чином: більшість урядів у всьому світі розглядають стимулювання сектора невеликих фірм як фундаментальний аспект державної економічної політики та щорічно запроваджують численні програми, які оцінюються в десятки мільярдів доларів; фінансовий та інфраструктурний; консалтингова та інформаційна основа сприяння експорту є ключовими інструментами допомоги.

Пріоритетними цілями програм підтримки малого підприємництва є: створення нових підприємств; підтримка інновацій та використання нових технологій; підвищення конкурентоспроможності продукції, особливо на світових ринках; створення нових робочих місць; розвиток окремих регіонів і галузей.

Сьогодні в Україні практично відсутня цілісна державна стратегія підтримки та розвитку малого підприємництва як системи планомірних і послідовних кроків розвитку з поставленими завданнями, напрямками та очікуваними результатами. Органи державної влади не проявляють свідомості в обслуговуванні інтересів дрібних підприємств для національної економіки, що проявляється в їх непослідовності та безсистемності.

Як наслідок, сьогодні підготовлено ґрунт для організації взаємодії влади з фінансово-кредитними структурами та малим бізнесом. Вони також можуть впроваджувати такі заходи, оскільки світова практика показує, що такі інструменти служать схожим цілям: надання пріоритету проектам малого бізнесу в рамках національних технологічних ініціатив, стандарти умов кредитування малих підприємств комерційними банками, пільгові коефіцієнти розміщення капіталу для малих підприємств, збільшення обсягів кредитування, збільшення максимально можливого обсягу фінансування в рамках одного проекту малого суб'єкта господарювання, розвитку систем

страхування вкладів шляхом розширення ефективності систем мікропідприємствам як юридичним особам.

Так, для фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу, наприклад, основними напрямками діяльності серед заходів у США, Великобританії та Нідерландах можуть бути такі:

- пряма фінансова підтримка бізнесу шляхом прямих кредитів, участі або партнерства в кредитах комерційних банків та гарантування кредитів комерційних банків;

- надання технічної підтримки: консультування, інжиніринг та оплата проектних послуг);

- організаційно-фінансові: розробка бізнес-плану, пошук потенційних інвесторів;

- адміністративно-господарські послуги являє собою основних виробничих фондів на вигідних умовах для підприємців та адміністративна підтримка;

- найбільш ефективним способом стимулювання розвитку малого бізнесу є бізнес-інкубатори;

- інформаційне забезпечення та інша наукова інформація обслуговує найширший спектр малих та середніх компаній майже у всіх країнах Західної Європи практично в рамках прикладних та фундаментальних досліджень [16].

Поєднання прямої та непрямой фінансової підтримки бізнесу могло б бути найпотужнішим в умовах розвитку інфраструктури території. Державні капітальні інвестиції в інфраструктуру здійснюються в рамках загальнодержавних та регіональних програм, які спрямовані на залучення в регіони нових компаній, покращення умов діяльності існуючих та мобілізацію внутрішніх ресурсів для розвитку регіону.

Іншим інструментом, за допомогою якого держава може посилити фінансування розвитку малого підприємництва, є створення спеціалізованих фондів і структур фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва.

Це позитивна світова практика, коли держава розуміє, що є певні сектори економіки, певні види економічної діяльності, певні території, які мають значно нижчий інвестиційний «рейтинг» і, отже, не дуже фінансово привабливі. Таким чином, необхідно мати спеціальні фінансові структури, створені насамперед для підвищення доступності, а також для зниження вартості банківських кредитів і позик для окремих груп одержувачів.

Треба враховувати, що законодавчі засади в Україні існують і навіть створено та функціонує низка подібних фінансових установ. Український фонд підтримки підприємництва, регіональні фонди підтримки підприємництва та районні фонди підтримки підприємництва, мережеве об'єднання яких було завершено наприкінці минулого століття майже в усіх регіонах нашої країни. Крім надання інших послуг, основною метою діяльності цих організацій є забезпечення кредитами суб'єктів малого підприємництва у відстроченні строків погашення основної суми кредиту або зниженні процентної ставки шляхом відстрочення його виплати. Сьогодні знову виникла реальна потреба у відродженні подібних державно-приватних структур. Причиною цього є робота над вдосконаленням систем фінансування малого бізнесу в сільській місцевості, віддалених і депресивних районах. Практика показує, що акумулювання фінансових ресурсів для функціонування цих об'єктів має здійснюватися рівномірно за рахунок центральних і місцевих урядових фондів, місцевих органів влади, бізнес-корпорацій і промислових гігантів, громадських організацій, допомоги та позик міжнародних фінансових джерел.

Ця фінансова система значною мірою допомагає малим і середнім підприємствам, надаючи дешеві кредити та гранти. З іншого боку, уряд пропонує преференційні інвестиційні кредити з державного бюджету та бюджетів регіонів для переважно розвитку високотехнологічної промисловості та кредити для створення власного бізнесу. Вся державна допомога малим фірмам спрямована насамперед на досягнення їх фінансової самодостатності. Для потенційних підприємців у віці 18-35 років уряду

пропонується запровадити молодіжну венчурну капіталістичну схему, за якою він буде санкціонувати 20-річний термін погашення позики. Велике значення надається інформаційно-консультаційним послугам у нових сферах технологічної перебудови професійної підготовки, особливо підвищення кваліфікації кадрів, які займаються інноваційною діяльністю.

Тим, імовірно, і не довелося б повертати вкладену частку власного капіталу. Зокрема, для переоснащення на сучасних наукових засадах технічного переоснащення малих підприємств, що забезпечує запровадження системи контролю якості виробництва, активного сприяння виходу на зовнішні ринки та інших чинників стимулювання розвитку малого підприємництва.

А отже, національний режим регулювання має сприяти вирішенню конфлікту інтересів та протиріч між бізнес-структурами та фінансовими установами при наданні останніми кредитних коштів. Якщо ми розглядаємо взаємодію трьох компонентів як систему, яка має задовольняти потреби всіх її частин, стає можливим зрозуміти, як держава змінюватиме інтереси сторін, щоб вони були позитивними.

Основними протиріччями в процесі кредитування суб'єктів господарювання є значні процентні ставки за кредитом та застава. У період отримання підприємцями кредиту в банках і фінансових установах виникало кілька протиріч, наприклад, щодо відповідної ставки відсотків за позиковими коштами. Умови та вимоги до застави впливають на інші види діяльності підприємця (робота, розвиток, отримання прибутку) і, як повідомляється, часто вирішують відмовитися від подальших дій або навіть закрити юридичну особу. Для вирішення цих двох проблем, потрібне втручання держави індиレクトом через окремих економічних регуляторів і директом через фінансування ресурсів банків пільговими ставками. Застосування формули економічного регулюючого режиму для більш детального аналізу кредитного процесу дало можливість зрозуміти та виокремити напрямки впливу держави, зокрема:

- податкове стимулювання комерційних банків та інших небанківських фінансових установ щодо надання кредитів і розширення послуг малому бізнесу шляхом звільнення від оподаткування таких коштів, що спрямовуються до фонду кредитування малого бізнесу, та надання державі гарантій щодо повернення позики;

- переорієнтація бюджетних коштів у напрямі фінансово-кредитної підтримки малого сектору економіки з прямого фінансового забезпечення на формування ресурсів для надання послуг з метою стимулювання кредитування суб'єктів малого підприємництва;

- активізація процесу створення та діяльності недержавних гарантійно-страхових установ, що обслуговують малий бізнес через механізми зацікавленості в цій діяльності.

Відтворення малих підприємницьких структур, які займаються видами економічної діяльності зі значною доданою вартістю, ускладнюється низьким рівнем забезпеченості і не в сенсі доступності, а скоріше систематизації ланцюгів поставок, матеріально-технічними ресурсами та сировиною. Його виправлення вимагатиме радикальної активізації підприємницької діяльності та торговельно-логістичного розвитку територій - цілі, які навряд чи будуть досягнуті найближчим часом. Тому уряд має прийняти альтернативну стратегію, сприяючи створенню локальних інтегрованих структур, кластерів, зон впровадження технологій та бізнес-інкубаторів. Було б ідеально, щоб одним із учасників таких об'єднань була потужна велика або середня компанія з сильними ринковими позиціями. Включно з усім перерахованим і здійснювала діяльність у великому місті, обласному центрі та буде здійснено такий перерозподіл і більш раціональне розміщення продуктивних сил в економіці регіону.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження містить як науково-теоретичне обґрунтування механізмів державного регулювання розвитку малого підприємництва в Україні загалом та на регіональному рівні зокрема, так і практичні рекомендації, спрямовані на посилення державної підтримки та сприяння розвитку цього сектору.

Дослідження з'ясовує основні ролі та функції, які малі підприємства виконують у національній економіці: вони служать засобом для реалізації громадянами своїх економічних прав діяти як генератори доданої вартості завдяки своїй здатності створювати нову вартість; сприяти економічному потенціалу відповідних регіонів; функція як фактор соціального забезпечення і служать агентами навколишнього середовища.

Крім того, визначено ключові переваги малого бізнесу: економічну та виробничу перевагу, яка характеризується гнучкістю та динамічністю галузі, що дозволяє їй швидко адаптуватися до мінливих умов; інституційна перевага, яка забезпечує громадянам України доступ до можливостей малого бізнесу; соціально-економічна перевага, яка призводить до створення робочих місць і вирішення різноманітних соціальних проблем через зростання малого підприємництва; соціально-психологічна перевага, коли сприятливі умови для діяльності малого бізнесу підвищують мотивацію праці та стимулюють інноваційний потенціал підприємств.

Встановлено, що суб'єкти малого підприємництва, до яких належать фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, а також малі підприємства, являють собою сукупність суб'єктів господарювання, які переважно здійснюють діяльність у сфері торгівлі, посередництва, надання послуг, громадського харчування. Підтримка суб'єктів малого та середнього підприємництва з боку держави включає різні форми підтримки, зокрема фінансову, інформаційну та консультативну, а також підтримку інновацій, науки та промислового виробництва. Загалом заходи державної підтримки

малого підприємництва можна розділити на два основних види: прямі та непрямі.

Пряма підтримка передбачає впровадження податкових пільг, виділення бюджетних коштів для пільгового фінансування перспективних інвестиційних ініціатив, тоді як непряма підтримка надається державою більш точно, через заохочення підприємництва як засобу реалізації громадянами своїх економічних прав та стимулювання ринкової інфраструктури для покращення діяльності малого бізнесу. Зокрема, доречно виділити такі основні форми державної підтримки малого підприємництва як: пряме бюджетне фінансування з державного та місцевих бюджетів; податкові пільги; часткове покриття державою відсотків за кредитами та інших фінансових витрат; державні гарантії за кредитами; обов'язкове державне страхування комерційних ризиків; пільгові тарифи на товари та послуги, що постачаються державою або державними підприємствами; заходи з реструктуризації, які можуть включати списання податкової заборгованості та зборів, які підприємство не в змозі погасити самостійно, серед іншого.

Основні напрямки державної допомоги малим підприємствам в іноземних державах можна підсумувати таким чином: стратегії податкових стимулів, які включають різноманітні програми та податкові пільги, спрямовані на підтримку малого бізнесу на початкових етапах діяльності; фінансово-кредитні ініціативи, переважно із залученням бюджетних коштів, які стосуються прямого державного фінансування, спрямованого на розвиток малих підприємств; а також фінансування та заохочення розвитку ринкової інфраструктури разом із механізмами підтримки малого бізнесу, такими як агентства розвитку та регіональні інвестиційні проектні агентства.

Комплексний комплекс заходів державної підтримки малого підприємництва виявляється ефективним у контексті конкретної економічної системи та законодавчої бази, що сприяє розвитку суб'єктів господарювання. Отже, для успішного впровадження у вітчизняну практику необхідно

використовувати лише ті засоби, які можна розпізнати та адаптувати до місцевих умов і має відбуватися у відповідних кількостях.

Встановлено, що основними факторами, які перешкоджають розвитку малого та середнього підприємництва є: дефіцит внутрішніх фінансових ресурсів, проблеми із залученням зовнішнього фінансування та залучення інвестицій; недостатній розвиток інфраструктури підтримки малого бізнесу; заплутаний характер дозвільних та узгоджувальних процедур, що призводить до підвищених витрат; неадекватність механізмів державного нагляду та контролю в економіці; складність процесів сертифікації та стандартизації продуктів і послуг; законодавча нестабільність, що впливає на розвиток малого підприємництва, що перешкоджає довгостроковому плануванню суб'єктів господарювання; відсутність відповідальності посадових осіб органів ліцензування та недостатня поінформованість підприємців щодо заходів правового захисту; недоліки в системі партнерства між державою та малими підприємствами; низький рівень залученості суб'єктів малого підприємництва до відстоювання своїх інтересів; неналежне інформаційно-консультативне та методичне забезпечення господарської діяльності, зокрема щодо сертифікації продукції та послуг та систем управління якістю; недоліки в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу малого бізнесу; мінімальне залучення молоді та сільського населення до малого підприємництва.

Пріоритетними напрямками підтримки малого бізнесу в контексті євроінтеграційних процесів є: спрощення регулювання господарської діяльності шляхом зменшення кількості дозвільних документів, процедур погодження та переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації; покращення умов ведення бізнесу в Україні; скорочення витрат суб'єктів господарювання на виконання обов'язкових державних регуляцій на 20% протягом п'яти років; зменшення кількості регуляторних і контролюючих органів; перехід від тотального контролю до ризикоорієнтованої системи державного нагляду; підтримка та розвиток малого й середнього бізнесу;

ефективний захист прав приватної власності та гармонізація законодавства України з нормами ЄС у сфері захисту інвесторів і кредиторів.

Запропоновано алгоритм державної підтримки малого бізнесу через створення системи бізнес-інкубаторів у зонах пріоритетного розвитку. Основна ідея цього алгоритму полягає у забезпеченні державою організаційно-правових рамок, тоді як ключові регуляторні функції виконують органи місцевого самоврядування та представництва державних органів на регіональному рівні.

Алгоритм передбачає п'ять етапів державного стимулювання малого бізнесу через формування регіональних інноваційно-інвестиційних хабів. Ці хаби мають сприяти активізації підприємницької діяльності, залученню інвесторів і забезпеченню прозорого планування ними очікуваного прибутку. Реалізація цього підходу потребує ефективного механізму державного стимулювання розвитку малого підприємництва через створення бізнес-інкубаторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болгар Т. М. Сучасні тенденції модернізації вітчизняних малих підприємств в умовах невизначеності. Фінансовий простір. 2018. № 4 (32). С.52-58
2. Варналій З.С. Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України : монографія. Чернівці : Технодрук, 2018. 454 с.
3. Гіржева О.М., Бірченко Н.О., Рясняська А.М. Сучасний стан та тенденції діяльності підприємств малого бізнесу в Харківській області. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2019. Вип. 200. С. 145-156
4. Дослідження стану бізнесу в Україні. Грудень 2023 – січень 2024. Київ, 2024. 108 с. URL: https://business.diaa.gov.ua/uploads/7/37703-rezul_tati_opituvanna_biz
5. Дяченко С. А. Місцеві фінанси України в умовах децентралізації державного управління: стан, тенденції та механізми розвитку : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 396 с.
6. Колісніченко П.Т. Економічна безпека малого і середнього підприємництва у сучасних умовах. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 80-96
7. Кондратенко О.О., Ніколаєв О.Д. Роль бізнес-інкубаторів у активізації інноваційного розвитку України. Вісник економічної науки України. 2018. № 2 (35). С. 99-104
8. Крисак А. О., Мусятовська Л. Й. Актуальні проблеми розвитку малих підприємств в Україні та перспективні напрями їх вирішення. Інвестиції: практика та досвід. № 14. 2019. С. 20-26
9. Ляпін Д. Щодо шляхів вдосконалення реалізації регуляторної політики в Україні: аналітична записка. – URL:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-shlyakhiv-vdoskonalennya-realizacii-regulyatornoi-politiki-v-ukraini>

10. Маматова Л. Ш. Правове забезпечення підприємницької діяльності в Україні. Reporter of the Priazovskyi state technical university. Section: Economic sciences. 2018. Issue 35 – URL: <http://orcid.org/0000-0002-2954-5405>

11. Міца В. В. Малий бізнес як суб'єкт економічної системи регіону. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20(2). С. 123-126

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Офіційний сайт Кіровоградської обласної військової адміністрації. URL: <https://oda.kr-admin.gov.ua/>

14. Полятикiна Л. І Діагностика сучасного стану та пріоритетні напрями розвитку малого бізнесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2020. Вип. 29. С. 132-135

15. Система публічного управління національною економікою в умовах євроінтеграції: формування та розвиток: монографія / Н. І. Олійник та ін.; за заг. ред. Н. І. Олійник, О. П. Слюсарчук. К. : НАДУ, 2020. 352 с.

16. Сiмкiв Л.Є., Побiгун С.А. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні в умовах диспропорційності економічного зростання. Глобальні та національні проблем економіки. 2019. Вип. 3. С. 559-564

17. Administrative decentralization and credit resource reallocation: Evidence from China's "Enlarging Authority and Strengthening Counties" reform. Cities, 97, 102530.

18. Diachenko S. Algorithms for fiscal equalization of interterritorial imbalances in budget allocation in Ukraine. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 2018. № 7(11). Public Admiration. P. 44-49.

(Warsaw, Poland). URL: http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/ijitss7_11.pdf.

19. Diachenko S. European standards of organization of local finances: comparative analysis. *Modern Science – Moderní Věda*. 2018. № 5. Economics. P. 33-43. (Praha, Czech Republic). URL: <http://sried.in.ua/uploads/magazine/ms5-4.pdf>.

20. Doing Business-2019. Україна в рейтингу Світового банку легкості ведення бізнесу. – URL: <http://edclub.com.ua/analityka/doing-business-2018-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu> 102. DoingBusiness-2020. – URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>

21. European Charter of Local Self-Government Strasbourg, 15.X.1985. URL: <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/council-of-europe-declarations/269-european-charter-of-local-self-government>

22. Fabuš, M., Dubrovina, N., Guryanova, L., Chernova, N., & Zyma, O. (2019). Strengthening financial decentralization: driver or risk factor for sustainable socio-economic development of territories?. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(2), 875-890.

23. Hildreth W. B., Miller G. J., Rabin J. (eds.). (2007). *Handbook of public administration*. Boca Raton : Taylor & Francis, p. 1243.

24. Hodžić, S., & Muharemović, A. (2019). Fiscal Decentralization and Efficiency of Regional Government in Croatia: A Data Envelopment Analysis. *Lex Localis*, 17(3), 453-470.

25. Kim, S., & Bae, K. B. (2019). The Effect of Decentralization on Economic Growth in Korea: The Role of the Implementation of Local Autonomy. *Lex Localis-Journal of Local Self-Government*, 17(4), 985-999

26. Kyriacou, A. P., & Roca-Sagalés, O. (2019). Local Decentralization and the Quality of Public Services in Europe. *Social Indicators Research*, 145(2), 755-776.

27. Li, G., Guo, F., & Di, D. (2020). Regional competition, environmental decentralization, and target selection of local governments. *Science of The Total Environment*, 755, 142536.
28. Massey A., Johnston K. (eds.). (2015). *The International Handbook of Public Administration and Governance*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, p. 496. URL: <https://www.elgaronline.com/view/9781781954485.xml>
29. Naswar; Ilmar, Aminuddin; Ruslan, Achmad; Moenta, Andi Pangerang. (2020). Reconstructing Local Representatives Budgeting Function: Development Planning and Budgeting in Decentralized Indonesia. *JL Pol'y & Globalization*, 98, 213.
30. Naylor, R. L., Higgins, M. M., Edwards, R. B., & Falcon, W. P. (2019). Decentralization and the environment: Assessing smallholder oil palm development in Indonesia. *Ambio*, 48(10), 1195-1208.
31. Nepomnyashchyy, O. M., & Diegtiar, O. A. (2020). Local self-government in ukraine under conditions of decentralization: vector of development. Publishing House "Baltija Publishing". doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-46-4.07>
32. Osaulenko, O. H., Bondaruk, T., & Momotiuk, L. (2020). Ukraine's State Regulation of the Economic Development of Territories in the Context of Budgetary Decentralisation. *Statistics in Transition New Series*, 21(3), 129-148.
33. Pasichnyi, M., Kaneva, T., Ruban, M., & Nepytyaliuk, A. (2019). The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(3), 29-39, doi : [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16\(3\).2019.04](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.16(3).2019.04)
34. Sasana, H. (2019). Fiscal Decentralization and Regional Economic Growth. *Economics Development Analysis Journal*, 8(1), 108-119. 120. Shao, S., Wang, Y., Yan, W., Yang, L., & Yin, J. (2020).
35. Think Small First, A «Small Business Act» for Europe // Communication from the Commission to the Council, the European Parliament,

the European economic and social committee and the Committee of the regions – Brussels, 25.6.2008.

36. Tulai, O., Petrushenko, Y., Glova, J., Sydor, I., & Ponomarenko, O. (2019). The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16(4), 1-15.

37. Winkless L. (2016). *Science and the City: The Mechanics Behind the Metropolis*. London: Bloomsbury Publishing, p. 288.

38. АКТ з питань малого бізнесу для Європи. URL: http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act/index_en.htm;